

Wulfila och den gotiska bibeln

Wulfila and the Gothic Bible

γηλειλαραήψεσγειηεηεκεεετηε

Tryckt med bidrag från Thore och Vera Virgins fond.

UTSTÄLLNING I CAROLINA REDIVIVA 25 MAJ 2011 – 5 MAJ 2012

Utställningskommissarie: Lars Munkhammar. Katalogtexter: professor Anders Kaliff, Uppsala universitet; FD Rossen Milev, ordförande i BalkanMedia, Sofia; förste bibliotekarie Lars Munkhammar, Uppsala universitetsbibliotek. Grafisk form och produktion: Petra Wåhlin. Monterbygge och arrangemang: Lars Björdal, Bo Carlsson och Xtina Wootz.

Katalogomslag: fol. 167^v ur *Codex argenteus* samt utsnitt ur gravyr, kat. nr 20.

Stort tack till: Caroline Chevallier, UUB • Per Cullhed, UUB • Anders Edling, UUB • Carla Falluomini, University of Sassari • Ulf Göranson, UUB • Håkan Hallberg, UUB • Åsa Henningsson, UUB • Magnus Hjalmarsson, UUB • Geoffrey Metz, Gustavianum • Hendrik Mäkeler, Myntkabinetet • Mathias von Wachenfeldt, Linköpings stiftsbibliotek • Lars-Owe Wennman, UUB • Xtina Wootz, UUB • Krister Östlund, UUB.

Ett särskilt tack riktas till översättarna Thomas Adesko (Munkhammars bidrag) och Donald MacQueen (Kaliffs och Milevs bidrag).

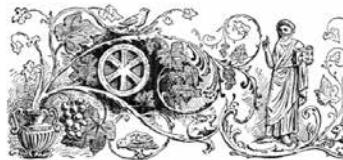
Vinjetter ur Thomas Hodgkin, *Theodoric the Goth*, New York-London 1891.

Papper: Multiart Silk 300 g & 130 g. Tyspnitt: Indigo & Omnia. Tryck: Editra Västra Aros, Västerås 2011. ISSN 0502-7462.

Wulfila och den gotiska bibeln

Wulfila and the Gothic Bible

Redaktör / Editor:
Lars Munkhammar

Kat. nr 20.

Innehåll

Förord	5
<i>Ulf Göranson</i>	
Goternas ursprung – Mystiskt och missförstått	7
<i>Anders Kaliff</i>	
Wulfila, goterna och bibeln	15
<i>Lars Munkhammar</i>	
Wulfila och de gotologiska studierna sedan 2005	25
<i>Roszen Milev</i>	
Katalog	55

Contents

Preface	31
<i>Ulf Göranson</i>	
The Origins of the Goths – Mysterious and Misunderstood	33
<i>Anders Kaliff</i>	
Wulfila, the Goths and the Bible	41
<i>Lars Munkhammar</i>	
Wulfila and the new Gothology since 2005	49
<i>Roszen Milev</i>	
Catalogue	59

Förord

ATT FIRA 1700-ÅRSJUBILEUM hör inte till vanligheterna. Men det är en verlig märkesman i europeisk kultur- och religionshistoria, ja även i den politiska historien, som vår årsutställning erinrar om. Biskop Wulfila födelseår, låt vara inte bekräftat av moderna folkbokföringsmetoder, har internationellt blivit vedertaget som just år 311.

Biskop Wulfila skapade ett skriftspråk för sina goter i akt och mening att fästa åtminstone de heliga texterna på folkspråket. Om det också utnyttjats för andra litterära syften eller för lagstiftning, förvaltning och handelsavtal vet vi inte. Spåren av den gotiska skriften är få och nästan inga världsliga dokument finns bevarade. Den översättning av bibeltexter Wulfila genomförde hade säkert ett identitetsskapande ändamål. Goterna var pressade mellan det romerska riket och andra folk och stammar i en tid av stora folkförflyttningar och allmän oro. Att ha tillgång till sin religions huvudtexter på det egna språket ansågs uppenbarligen förmedla en känsla av inre styrka och sammanhållning.

Bibeln på hebreiska och grekiska och snart också i latinsk version gjorde det inte mindre nödvändigt för både goter och andra folk i tidigkristen tid att också få innehållet förmedlat i en auktoritativ version på folkspråket. Ännu hade inte västkyrkan genomfört sitt krav på att Vulgata och dess latin var enda sanktionerade uttryckssättet. Den särskilda trosinriktning goterna bekände sig till, arianismen med dess avvikande uppfattning om Kristi gudomliga natur, gjorde det kanske särskilt viktigt för Wulfila att fixera texten på det egna språket. Att han medvetet styrt översättningen i ariansk riktning har dock inte hävdats.

När Wulfila förde sina goter geografiskt, politiskt och fredsskapande under romarvälrets beskydd i Moesien (nuv. Bulgarien), stannade andra gotiska stammar utanför. Denna tadelning av goterna fortsatte ända till dess de två huvudströmmarna etablerade sig i nuvarande Sydfrankrike, Spanien och Italien för att slutligen assimileras med befolkningar, där gotiskan som språk inte överlevde. Men ett objekt bestod, hur märklig och krokgig dess historia än är. Den överläget största textmassan gotiska – merparten av de fyra evangelierna – finns sedan 1669 i Uppsala universitetsbibliotek: Silverbibeln.

Hade vi inte haft detta unika och oskattbara dokument i snart 350 år, hade Uppsala inte haft någon anledning att aktivt delta i firandet av Wulfila. Annat var det på 1600-talet, då göticismen gick så långt att seriösa lärde hävdade att Silverbibeln faktiskt var skriven här och på det språk våra förfäder talade. Så är faktiskt inpräglat på de silverpärmar, i vilka den

utstyrdes vid riks- och universitetskanslern Magnus Gabriel De la Gardies donation. Snart nog övergavs på goda grunder den teorin, men Silverbibeln som huvuddokument för språklig forskning har bara förstärkts. Till frågan om goternas ursprung och tidigaste historia bidrar den däremot inte mycket. De antika historikernas berättelser har tolkats mycket olikt genom århundradena. Den moderna arkeologin har möjlighet att ge säkrare svar.

Wulfilas insatser som språkman, religiös och politisk ledare belyses i utställningen och i de tre lärda uppsatser som publiceras i denna katalog. Jag tackar varmt författarna för deras framställningar, som från olika perspektiv förklarar Wulfila och goterna på ett annat sätt än när vi vanligen koncentrerar oss på Silverbibeln.

Alla våra skickliga medarbetare som samlat objekt, formgivit och byggt utställningen och grafiskt skapat katalogen är värdar stort tack. Ett av bibliotekets främsta och lärdaste namn måste dock framhävas med särskild tydlighet. Förste bibliotekaren Lars Munkhammar har under en följd av år framgångsrikt ägnat stor kraft åt alla aspekter på det gotiska arvet i biblioteket. Han har också varit en skickligt förmedlande länk mellan oss och bulgariska forskningsinsatser på området; välförtjänt förärade honom den särskilda forskningsstiftelsen i Sofia sin Wulfilamedalj. Han står också som en av organisatörerna i juni av ett stort vetenskapligt Wulfilasymposium, som kommer att öppnas i Uppsala av Unesco:s generaldirektör dr Irina Bokova.

Ulf Göranson
Överbibliotekarie

ANDERS KALIFF

Goternas ursprung

Mystiskt och missförstått

KOM GOTERNA URSPRUNGLIGEN från Skandinavien? I äldre historieforskning var den uppfattningen vanlig. Under senare tid har arkeologer och historiker undvikit ämnet eftersom frågan om goternas härstamning har blivit sammankopplad med extrem nationalism. Tiden är inne att med nya ögon betrakta detta i grunden så spänande ämne.

Goterna spelade en framträdande roll i det senantika och tidigmedeltida Europa. Inte minst därför har spekulationer kring deras ursprung varit ett omtyckt ämne. Flera europeiska nationer har, från medeltiden och framåt, hävdat släktskap med goterna: Spanien, Österrike, Tyskland och inte minst Sverige. Ofta har det skett som ett led i försök att legitimera egna politiska intressen. Under svensk stormaktstid på 1600-talet var detta tydligt, då den så kallade *göticismen* blomstrade. Denna ”skola” menade att goterna till sitt ursprung var identiska med de svenska götarna. Den för eftervärlden mest kände representanten för denna uppfattning var Olof Rudbeck som även sökte bevisa att antikens högkulturer hade sitt ursprung i Sverige och Uppsala. Rudbecks idéer kan idag vid en hastig blick tyckas både märkliga och löjeväckande, men han var en i sin tid mycket respekterad vetenskapsman, med många strängar på lyran. Kopplingar mellan nationell historieskrivning, bibliiska och antika myter var ännu legio. Rudbecks teorier var därför inte alls så märkliga i sin samtid som de framstår som idag, snarast var hans argumentation ovanligt slagkraftig. I centrum av hans nationella självbild fanns såväl Gamla Testamentets folk och händelser som släktskapet med de ryktbara goterna. Rudbecks idévärld tycks idag mycket avlägsen och därmed mera kuriös än farlig.

Mera problematiskt är det propagandistiska sätt som goterna användes på under tredje rikets tid i Tyskland. Goternas gamla områden i östra Europa sågs då som liktydiga med de germanska ursprungsområden som borde införlivas med det nya stortyska riket. Det här var ingen idé som uppfanns av nazisterna, utan en konsekvens av den kulturhistoriska arkeologin som utvecklats under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Denna var inriktad på att identifiera arkeologiska fynd och lämningar – ”kulturgrupper” – med bosättningsområden för

Olof Rudbeck, *Atlantica*.
Frontespis / frontispiece.

olika folk. Arkeologin som vetenskap hade under denna tid en påtaglig nationalistisk agenda, där det ofta handlade om att belägga den egna nationens historiska ursprung. Som den främste företrädaren för detta synsätt brukar räknas den tyske arkeologen Gustaf Kosinna (1858–1931). Steget från att identifiera forntida arkeologiska ”kulturer” till att koppla dessa till historiskt kända folk och nationer var inte så långt. De arkeologiska fynden kom därmed att representera ursprungsområden, som många hävdade borde återföras till de stater vars befolkning ansågs mest besläktade med den forntida befolkningen. Till dessa tankar kan läggas tidens rasterior, vilka i det nazistiska Tyskland fick så ödesdigra konsekvenser, men som inte heller föddes där. Inom den forskningsavdelning som Heinrich Himmler lät införliva med sitt beryktade SS, en avdelning kallad *Ahnenerbe*, bedrevs följaktligen också forskning kring tyskarnas släktskap med de gamla goterna. Under Operation Barbarossa – det tyska anfallet mot Sovjetunionen – då enorma områden i östra och sydöstra Europa under några år kom under nazisternas välde, gjordes expeditioner till bl.a. Krimhalvön för att dokumentera forntida gotiska bosättningar där. De tyska kolonier som planerades för de erövrade områdena i SS’ regi, motiverades ideologiskt som en historisk återkomst för gotiska och andra germanska folk i öster.

Med vetskaps om konsekvenserna av andra världskrigets fasor och uppdagandet av nazisternas förbrytelser som en del av deras raspolitik, är det lätt att förstå att allt som på något sätt kunde kopplas till detta blev svartlistat. Det gjorde också att forskningen kring goterna försvann ut i kylan, särskilt den forskning som handlade om goternas ursprung och tidigaste bosättningsområden. Det forntida gotiska folket hade utan egen förskyllan blivit förknippat med extrem nationalism, rasism och tysk expansionspolitik, något som under lång tid kom att lägga en hämsko över forskningen. Under de senaste åren har intresset för goternas äldsta historia långsamt återkommit, och dagens forskare är noga med att klargöra skillnaden mellan missbruken av goternas historia och denna historia i sig. De forntida goterna har givetvis i sig inget att göra med 1900-talets ideologiska övertoner och de hemska konsekvenserna av dessa. Som vi strax ska se, så kan senantikens goter i södra Europa lika väl kopplas till tolerans och bildningstradition – inte minst utgör de ett spännande gemensamt europeiskt kulturarv. Det kan därför vara på sin plats att först kort se närmare på vad som faktiskt kan sägas om detta sägenomspunna folks tidigaste historia.

Den äldre bilden av en utvandring av goter från delar av dagens Sverige kan vara delvis sann.

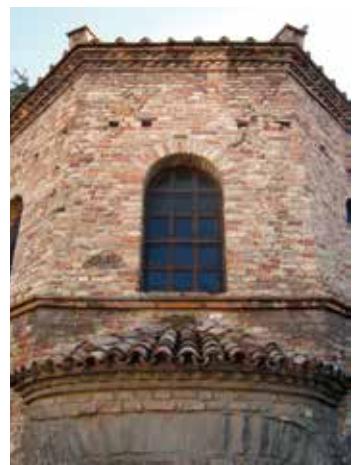
Vilka var då goterna?

Den historiska källa vi har till goternas ursprung är den bysantinske historieskrivaren Jordanes’ verk *De origine actibusque Getarum* (Om Goternas ursprung och bedrifter), vanligen kallad *Getica*, som skrevs i Konstantinopel år 551 e.Kr. Enligt Jordanes utvandrade goterna från en ö i nordanhavet, kallad *Skandza*. De flesta forskare är ene om att namnet Skandza avser Skandinavien, som under antiken och medeltiden betraktades som en ö. Under sin konung Berig lämnade goterna Skandinavien i tre skepp för

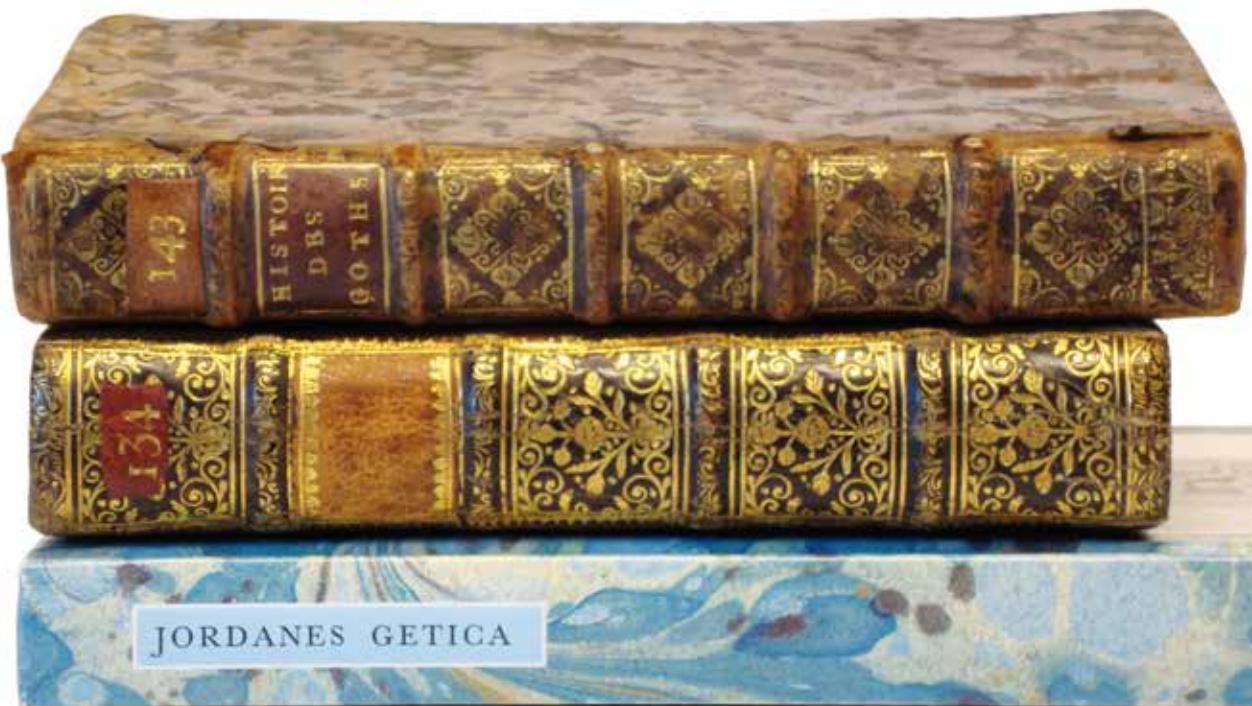
att söka nytt land. Platsen de fann kallade de *Gotiskandza* och det anses att namnet syftar på ett område vid floden Więslas mynning i dagens Polen. Jordanes följer goternas vandringar mot sydost, där de så småningom slog sig ned i ett geografiskt stort område nordväst om Svarta havet. Från 300-talets slut och framåt finns goternas historia beskriven också i andra källor, medan alla detaljer om deras ursprung och äldsta historia förlorar sig i historiens dunkel.

Jordanes' skrift är en förkortning av ett större verk, *Historia Gothorum*, som har gått förlorat. Det var författat omkring år 525 av Cassiodorus Senator, en hög hovfunktionär vid den gotiske kungen Theoderik den stores hov i Ravenna. Ravenna hade vi denna tid blivit en blomstrande huvudstad i vad som brukar benämñas det östgotiska, eller ostrogotiska riket. Det historiska källvärdet av Jordanes' verk är omtvistat. Särskilt de delar som behandlar goternas ursprung utspelar sig i en tid flera hundra år före såväl Cassiodorus som Jordanes själv. Många menar att den gotiska stamsagan delvis är påhittad men att den samtidigt innehåller en kärna av muntlig tradition. Historien visar att viktiga muntligt traderade berättelser ofta har en förvånansvärd förmåga att bevaras från generation till generation – åtminstone till viktiga delar.

I äldre historieskrivning, och ännu under första hälften av 1900-talet, ansåg många forskare att Jordanes' historia om goternas ursprung i huvudsak var korrekt. Frågan som diskuterades handlade mera om vilket specifikt område i Skandinavien goterna kom ifrån, medan deras skandinaviska ursprung i sig inte betvivlades. Gotland såväl som Öster- och Västergötland åberopades som goda kandidater. Det nära språkliga slätskapet mellan orden got, götar och gutar är en viktig anledning till kopplingen och de allmänna språkliga likheterna mellan det gotiska och de skandinaviska

Det arianska baptisteriet i Ravenna.
/ The Arian baptistery in Ravenna.

språken har aldrig förnekats. Ordet got är till sin grund identiskt med göt och gut, och dess ursprungliga betydelse är förmodligen ”att utgjuta” eller ”den som utgjuter”, möjligt i bemärkelsen ”den som utgjuter saden” (alltså en man). Folknamnet goter kan därför tolkas som ett allmänt namn för man/människor eller alternativt också som ”folket som bor där floden utgjuter sitt vatten. Särskilt nära gotiskan anses forngutniskan vara, det språk som talats på Gotland, även om språken inte är identiska. De skandinaviska språken räkans till den nordgermanska språkgruppen, medan gotiskan är ett språk inom den numera helt utdöda östgermanska gruppen.

I modern historisk och arkeologisk forskning har teorin om en stor utvandring som bakomliggande orsak till goternas uppdykande på kontinenten i stort sett övergivits. Till en del är denna utveckling helt förståelig, och en följd av en mera noggrann källkritisk forskarnit. Det överdrivet starka avståndstagande mot teorier om en gotisk utvandring, som ibland varit tydligt bland forskarna, kan nog samtidigt mera förklaras med rädslan för att bli förknippad med de förödande historiska missbruken av goternas historia. Att hävda att det inte finns några som helst belägg för en verlig koppling mellan goterna och Skandinavien torde egentligen vara svårt. Även vid ett noggrant källkritiskt studium finns mycket som talar för att goternas samband med Skandinavien inte är enbart fiktivt. Såväl arkeologiska fynd, språkliga likheter och bra transportvägar mellan kontinenten och Skandinavien talar åtminstone för mycket nära kontakter, sannolikt även någon form av gemensam äldre historia.

Goterna och Skandinavien

Där historikernas källmaterial saknas kan arkeologin kasta ljus. Den region som identifierats med Gotiskandza är som nämndes området mellan floderna Wiślas och Oders nedre lopp, särskilt området kring Gdanskbukten. Det finns även språkforskare som menar att namnet Gdansk (tyska Danzig) faktiskt är en direkt vidareutveckling av det gamla gotiska namnet Gotiskandza. Från flodmynningarna tar man sig lätt över havet via Bornholm till Skåne och Blekingekusten eller norrut via Kalmarsund och den svenska östkusten. Denna färdväg har varit flitigt utnyttjad genom historien ända fram i modern tid.

I detta område finns lämningar efter den arkeologiska så kallade Wielbarkkulturen som brukar identifieras med goterna. Den utvecklas i sin kända form under århundradena före vår tideräknings början. Namnet syftar på gravfältet vid Wielbark (Willenberg) som undersöktes på 1920- och 30-talen av den tyske arkeologen Reinhard Schindler, då området ännu tillhörde Tyskland. Under tiden efter andra världskriget har flera stora gravfält som representerar Wielbarkkulturen blivit undersökta av polska arkeologer, exempelvis Lubowidz, Cecele och Pruszcz Gdański.

Uppkomsten av den gotiska folkgruppen vid Östersjökusten har tolkats på flera olika sätt. Enligt den polske arkeologen Ryszard Wołagiewicz utvecklades Wielbarkkulturen ur tidigare lokala kulturgrupper. Han meinte att en förändring sker vid mitten av det första århundradet e.Kr.,

då Wielbarkkulturen får ett tillskott från andra folkgrupper bland annat från Skandinavien. Den polske forskaren Przemysław Urbańczyk har lagt fram en liknande hypotes. Han menar att små inflytelserika grupper av skandinaver har tagit kontrollen över den nordligaste delen av den så kallade Bärnstensvägen, en viktig handelsled mellan Östersjökusten och södra Europa. På sådana handelsleder skedde en livlig trafik mellan norra Europa och det romerska imperiet. Nyare forskning visar att skandinaver i mycket hög grad deltog i utbytet med den romerska kultursfären. Det skedde i form av handel, men inte minst också genom att yngre män från Skandinavien för längre eller kortare tid låt enrollera sig som soldater i den romerska arméns hjälptrupper. Allierade folk och handelsstationer på andra sidan Östersjön var en naturlig första anhalt och inkörsport till kontinenten för folken från norr.

Sambandet kan spåras bland annat i gravfynd från romersk järnålder (1–400 e.Kr.) i Sverige och Polen. Typiska gravar inom delar av Wielbarkkulturen, med paralleller i Skandinavien, är runda stensättningar med kantkedja, stenkretsar, resta stenar och flacka högar. En del stensättningar har komplicerade former som koncentriska stencirklar eller korsformade stenläggningar. Typiska metallföremål i kvinnogravarna är armringar av silver eller brons, berlocker av silver eller guld samt olika former av dräktspännen – fibulor. I de mera påkostade gravarna har den döde ibland placerats på en rovdjursfäll, vilket framgår av att klor och mellanfotsben från olika djur finns med i graven. Samtidigt ska sägas att merparten av gravfynden skiljer sig åt. Detta kan i sin tur stödja teorin om att det framförallt är vissa grupper på båda sidor Östersjön som stått i förbindelse med varandra, medan flertalet folkgrupper i närområdet inte nödvändigtvis hade del i detta utbyte. Dessa mänskor har haft ett nära utbyte och över tid har deras materiella kultur alltmera kommit att likna varandra. Bakgrunden kan ha varit handelsförbindelser, resande hantverkare, unga män som tagit krigstjänst men också giftermål och andra allianser mellan inflytelserika släkter.

Också språkligt har de kommit attstå varandra nära, kanske närmare än många angränsande folkgrupper på fastlandet. Hav, sjöar och floder var inte något som skilje mänskor åt, tvärtom förenades de av vattnet som transportmedel. Ända fram till ångans och järnvägens tidevarv på 1800-talet har de snabbaste och mest effektiva transporterna gått vattenvägen.

Sannolikt var exporten av hudar, skinn och läder från Skandinavien omfattande under de första århundradena av vår tideräkning. Det finns teorier om att den romerska armén var den främste avnämaren för dessa varor. Man vet att de romerska legionerna förbrukade enorma mängder skinn och läder för uniformer, tält och annan utrustning. Dessa inhandlades delvis utanför imperiets gränser och sannolikt kom en del av varorna långt norrifrån. Möjligt hade handeln med hudar och skinn en lång tradition bakåt i tiden. Det växande välstånd inom vissa skandinaviska hövdingamiljöer som kan spåras redan under bronsåldern kan höra samman med sådan verksamhet. En viktig anledning för skandinaver att ta kontroll över delar av Bärnstensvägen i Polen, kan ha varit att försöka få ut större vinstdel av exporten.

Kat. nr 14.

Fibula från 200-talet funnen i Högsby i Östergötland, men härstammande från det gotiska området i Polen. / 3rd century fibula from the Gothic area in Poland, found in Högsby, Sweden.

Ett rimligt scenario är då att den gotiska folkgruppen uppstår som ett resultat av långvariga och intensiva förbindelser mellan Skandinavien och områdena kring de viktiga flodmynningarna på södra Östersjökusten. Långvariga kontakter med andra folk kan ha förändrat den lokala, kustnära kulturen över tid, vilket i sin tur har underlättat för ytterligare invandrare från Skandinavien. De anlände då inte till någon helt främmande kultur, utan var välkända som handelspartners sedan generationer. Förmodligen upprätthöll man även släktband och stod språkligt varandra mycket nära.

Barbarer och kulturfolk

Wielbarkkulturen expanderar mot sydost under det andra och tredje århundradet e.Kr., vilket faktiskt stämmer bra med Jordanes' historia. Den materiella kultur som kopplas samman med goterna i Sydryssland och Ukraina benämns av arkeologerna inte som Wielbark- utan istället som Chernjachovkultur, efter en fyndplats nära Kiev. Ett gotiskt dominerat område kom slutligen att sträcka sig från Östersjön till Svarta havet och österut ända till Volga. I sydöstra Europa befann sig goterna vid hunnernas (ett asiatiskt ryttarfolk) anfall ca år 375, den händelse som brukar betraktas som inledningen till folkvandringstiden (ca 375–550 e.Kr.), en tid av omfattande krig och stora folkförflyttningar på kontinenten. Goterna var då redan uppdelade i två huvudstammar, kallade ostrogoterna respektive visigoterna. Dessa benämningar brukar ofta översättas som öst- och västgoter, beroende på folkens bosättning i förhållande till varandra. Båda orden är dock egentligen förhålligande namn för den egna folkgruppen, där namnet ostrogoter exempelvis lär kunna tolkas som ”de lysande” goterna.

Trycket från hunnerna gjorde att grupper av goter – främst visigoter – tog sin tillflykt till romerskt territorium, medan andra grupper blev kvar och underkastade sig hunernas överhöghet. För de goter som flytt in på romerskt territorium, förbyttes snart en inledande fredlig samexistens

med romarna i fientligheter. Goternas attacker kom så småningom att spela en avgörande roll för det västromerska rikets undergång, och visigoterna intog och plundrade själva staden Rom under ledning av sin här-förare Alarik år 410. Märkt nog blir goterna så småningom trots allt ett slags arvtagare till Västrom. Det ostrogotiska (eller östgotiska) riket i Italien blir en stormakt under slutet av 400- och fram till mitten av 500-talet, då området erövras av det östromerska bysantinska

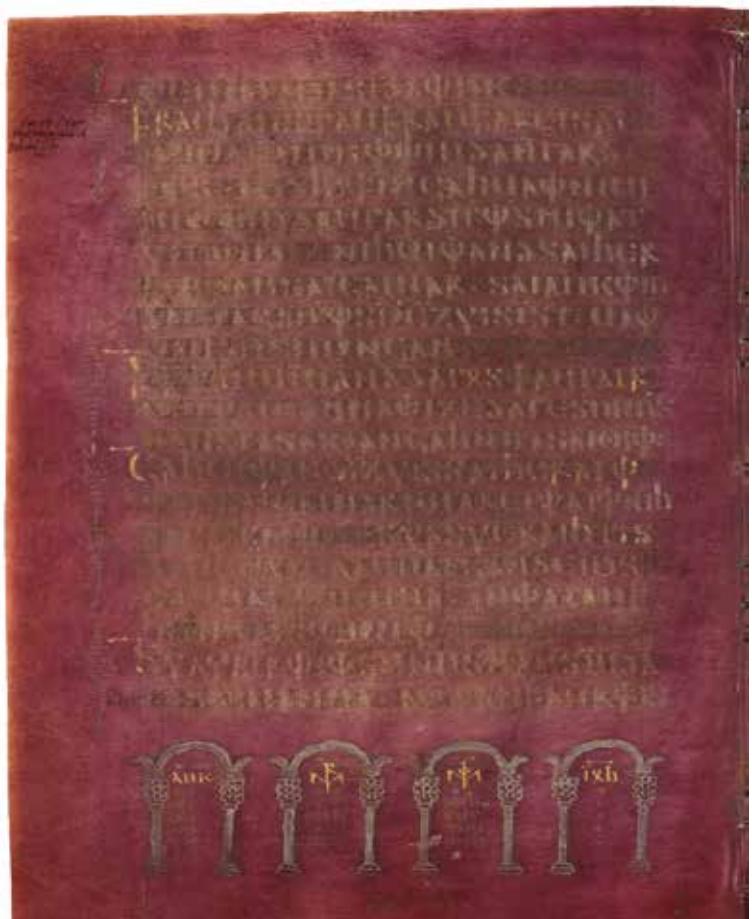
Wielbarkkulturen i Polen förknippas med goternas äldsta kända bosättningar. Längre åt sydost kallas lämningarna från goterna istället Chernjachovkultur.

välde i de så kallade gotiska krigen. Under den legendariske östgotiske kungen Theoderik, som brukar benämnas med tillnamnet Den Store, upp rätthöll det östgotiska riket i hög grad den romerska civilisationen och bildningstraditionen. I Spanien och södra Frankrike fanns då redan en annan gotisk statsbildning, det visigotiska (västgotiska) riket. Detta kom att leva kvar fram till den arabiska erövringen av Spanien på 700-talet och rester av detta rike bestod även längre fram i tiden. Åtskilliga medeltida spanska adelssläkter räknade sitt släktskap tillbaka till de visigotiska ädlingarna, även om det gotiska språket och den gotiska identiteten då hade dött ut.

De sista resterna av gotiskt språk och kultur fanns dock kvar betydligt längre än så. På Krimhalvön i Svarta havet, där goter levde sedan Chernjachovkulturens utbredning under tiden före hunnerstormen, levde grupper av goter kvar långt fram i tiden. Från senmedeltiden finns uppgifter om folk på Krim med ett språk som ansågs påminna om tyska. Den sista kända uppgiften om någon som talade gotiska på Krim är från 1500-talet, då en flamländsk resenär i området träffade på två män, en av gotisk börd och en annan som var grek. Den gotiske mannen hade ingen levande kunskap om sitt språk men hans grekiska vän kunde ännu bruка goternas tungomål. Kanske var detta den sista gången i historien som gotiska talades i obruten tradition.

Idag är vår främsta källa till det gotiska språket den så kallade *Silverbibeln* (Codex Argenteus), som idag förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. Silverbibeln är en unik gotisk skrift och som sådant av enastående språkhistoriskt värde – den enda mera omfattande textmängden av den gotiske biskopen Wulfilas bibelöversättning från 300-talet. Silverbibeln är dock ett drygt århundrade yngre, förmodligen framställd som en praktbibel vid Theoderiks hov i Ravenna. Däriifrån har den på krångliga och delvis okända vägar letat sig till Uppsala, bland annat via klostret i Werden och kejsar Rudolf II:s hovbibliotek i bor- gen Hradčany i Prag. Efter de svenska truppernas plundring av Prag 1648, i 30-åriga krigets slutskede, kom Silverbibeln till Sverige och ingick först i Drottning Kristinas personliga bibliotek. Efter hennes abdikation 1654 kom den att föras utomlands men köptes tillbaka av Magnus Gabriel De la Gardie, svensk kansler och universitetskansler, som

Silverbibeln är skriven med silver- och guldskrift på purpurfärgat pergament.
/ The Silver Bible, written in silver and gold on purple parchment.

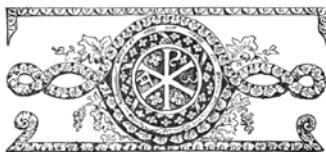

skänkte boken till Uppsala universitet, där den ännu finns att beskåda.

Kontakterna mellan goterna och deras alltmer avlägsna släktningar i norr upphörde inte då de vandrade mot de geografiskt mera avlägsna områdena vid Svarta havet och vidare i södra Europa. Utbytet med Skandinavien är under flera perioder intensivt och de långväga färderna mot Svarta havsområdet är faktiskt något som får sitt allra mest kända uttryck flera århundraden senare under vikingatiden (ca 800–1050 e.Kr.). Inget talar som synes för att vikingarnas långväga resor och kontakter med folkgrupper i fjärran regioner var ett nytt fenomen. Kanske är de gotiska kontakterna för nästan 2000 år sedan en förlöpare till det omfattande kontaktet mellan Skandinavien och områden i sydöst som är så karaktäristiskt för vikingatiden, då skandinaviska krigare tjänade som soldater i den östromerske kejsarens garde, det så kallade väringagardet. Sådan krigstjänst hos romare och andra kontinentala folk var ju ett viktigt inslag redan då de gotiska kontakterna mellan Skandinavien och kontinenten var som allra mest intensiva.

En viktig orsak till goternas framgångsrika expansion och långa historia i södra Europa var sannolikt förmågan att attrahera och knyta till sig andra folk, som då av omvärlden också kom att betraktas som goter. Även om goterna därmed framstod som ett mycket stort folk, var det i verkligheten sannolikt endast en mindre, men inflytelserik del som bestod av ”äkta” goter. Dessa tycks ha haft en starkt konservativ och seglivad kulturell identitet, men samtidigt varit öppna och toleranta mot andra kulturer. Deras historia bevisar därmed på ett väldigt slagkraftigt sätt tesen att en stark och trygg kulturell och språklig identitet är en viktig förutsättning för tolerans mot andra. Osäkerhet om den egna kulturen och historien gör människor otrygga, okunniga och då ofta intoleranta och oförstående mot andra människor och deras behov. Den högsta makten hos goterna fanns hos de samhällsskikt som talade det gotiska språket och stod för en traditionell gotisk kultur, men åtskilliga andra kunde nå stort inflytande och höga positioner. Cassiodorus, Theoderiks romerske statsman och förtrogne, är ett framstående exempel på detta.

Goterna höll själva mycket envist fast vid sin identitet, men utan ambition att göra denna dominerande över andra. Språk och identitet bevarades därigenom under mycket lång tid i den gotiska folkgruppen, trots att man befann sig i ständigt nya geografiska omgivningar. Det här är ett förhållande som i sig gör det troligt att Jordanes’ berättelse verkligen grundas på åldriga, muntliga traditioner. Berättelsen om folkets ursprung och historia hade helt enkelt en oerhört stor betydelse för goterna, så stor att det knappast är troligt att man skulle ha accepterat en medvetet uppdictad sådan.

LARS MUNKHAMMAR

Wulfila, goterna och bibeln

VEM KÄNNER TILL WULFILA idag? För ett par generationer sedan hade de flesta skolbarn i Sverige sett eller hört namnet Wulfila, eller kanske snarare Ulfila, Ulfilas, Ulphila eller Ulphias, som det ofta skrevs. Och inte bara svenska skolbarn. De som känner igen namnet idag förknippar det helt säkert med den gotiska bibeln, även om det också finns en spindelart som heter Wulfila och en glaciär i Antarktis. Och ”den gotiska bibeln” associerar i varje fall många svenskar med ”Silverbibeln”, *Codex argenteus*. Men som vi ska se finns det också andra gotiska bibelhandskrifter, och om man ska vara petig så är *den gotiska bibeln* ett begrepp som starkt kan ifrågasättas.

Wulfilas födelseår brukar anges som 311, men året är ifrågasatt liksom det mesta i samband med Wulfila. 311 är dock det oftast angivna födelseåret och därför har vi valt att fira Wulfilas 1700-årsjubileum i år. Wulfilas dödsår är förstås också ifrågasatt, men enligt hävderna dog han under eller inte långt efter kyrkomötet i Konstantinopel 381.

I år kommer alltså konferenser, utställningar och skrifter att hållas, invigas och utges på olika håll i världen med anledning av 1700-årsminnet. Språkmän har alltsedan 1500-talet intresserat sig för Wulfila, men ”goternas apostel” har också under århundradenas lopp varit högst intressant för kyrkohistoriker, historiker, arkeologer, konsthistoriker, samhällsfilosofer

och många andra. Det har till följd att jubileumsårets manifestationer får en starkt tvärvetenskaplig prägel.

Wulfila var alltså got, visigot eller västgot som man ibland oegentligt säger. Minnet av goterna har under historiens gång använts i olika syften. Bland annat var goterna en av hörnpelarna i den glansfulla forntid som Sverige under stormaktstiden så gärna ståtade med. Hos den gotiske historieskrivaren Jordanes i Konstantinopel på 500-talet hade man hittat berättelsen om hur de tappra och ärorika goterna hade utvandrat från ön Skandza (alltså halvön Skandinavien). Traditionen hade således funnits långt före stormaktstiden, och hos bröderna Johannes och Olaus Magnus på 1500-talet till exempel, var den sedan länge helt etablerad. Olaus kallade sig också gärna *Olaus Magnus Gothus*, och i hans stora verk om de nordiska folken 1550 är goterna mycket närvanande. Sin stora epokgörande karta över Norden från 1539 som vi idag kallas *Carta marina* benämner han själv som *Carta Gothica*. Traditionen var levande redan på medeltiden, inte minst i Spanien, där den sedan dess har fått representera det nationella spanska arvet. Det visigotiska har alltså symboliskt fått sammanlänka Spanien före och efter morerna och stå för den spanska kontinuiteten.

I 1600-talets Sverige finns det ingen hejd på det gotiska. Johannes Bureus och Georg Stiernhielm och många andra författare bär med lättet de gotiska standaren. Främst i denna fanborg hittar vi förstas Olof Rudbeck med sin *Atlantica* (Atland eller Manheim 1697–1702). Och längst fram på sin springare kungen själv, Gustav II Adolf.

Under 1700-talet och upplysningen fick goterna vila en smula. Så kom romantiken. Götiska Förbundet grundades 1811 och Erik Gustaf Geijer och hans gelikar blåste liv i ett svärmeri där även goterna hade sin plats. Efterdyningarna av denna romantiska våg kunde känna i olika omgångar ända in på 1900-talet.

Wulfila har i sen tid lanserats som en tidig europé av modernt snitt. Rossen Milev har skissat på ett symboliskt historiskt parallelfenomen där

Wulfilas goter är bulgarerna, det romerska riket är Europa och Europa är EU. I sin uppsats härinvid frågar sig Milev om vi skulle kunna betrakta Wulfila som en av pionjärerna för ett europeiskt värdesystem – för europeism över huvud taget, och hans svar är självfallet ja.

Den gamla svenska traditionen säger alltså att goterna hade sitt ursprung i Sverige och att de vandrade söderut genom Europa. Det är Jordanes' ursprungsmyt man hakar på. I *De origine actibusque Getarum* (Goternas ursprung och bedrif-

Dynningar av den götiska vågen.

Studenter som dricker mjöd
i Gamla Uppsala på 1890-talet.
/ The Gothic wave in the late 19th
century. Students drinking mead
at Old Uppsala.

ter), i allmänhet kallad *Getica*, berättar han som sagt om utvandringen från ön Skandza. Goterna färdades med tre skepp under sin konung Berig. Jordanes' historia är i sin tur en sammanfattning av Cassiodorus' *Historia Gothorum*, ett verk skrivet för Theoderik den store men som nu är försvunnen. Mycket tyder faktiskt på att detta med utvandringen från Skandza-Skandinavien stämmer, men andra möjligheter finns förstås också. Som till exempel den att goterna kom från något annat område i norra Europa och spred sig åt olika håll. Eller, som Anders Kaliff har tänkt sig i sin *Gothic connections* 2001, att goternas rörelser i Europa inte i första hand, eller i varje fall inte enbart, ska ses som en vandring från norr till söder. De kan också ses som upprätthållandet av kontakter av olika slag: för handel, för släktrelationer och så vidare, och de har då alltså inte bara gått i en riktning.

I varje fall finner man goterna vid tiden för Kristi födelse som ett bondesfolk på slättlandet nära floden Wisłas mynning. Tacitus omnämner dem omkring år 100 e. Kr. som *gotoner* och som ett folk styrt av konungar. Geografen Ptolemaios kallar dem *guthoner* och enligt honom fanns de kvar i samma område vid mitten av 100-talet. Sedan påbörjas en omfattande utvandring från denna del av östersjökusten. Det är östgermaner av olika stammar som ger sig av, och goterna är ett betydelsefullt inslag i denna skara.

Genom det som idag är Ryssland rörde sig goterna ned mot Svarta havet. Där finner vi dem i mitten av 200-talet. Själva folkvandringen hade gjort dem till ett krigarfolk, och deras härjningar innebar naturligtvis stora påfrestningar för den fasta befolkningen längs deras väg. De romerska trupperna som försökte försvara territorium och befolkning mot gotisk framryckning fick det inte lätt. Ett känt exempel är när den romerske kejsaren Decius tillsammans med sin son stupade i ett stort slag år 251 mot den gotiske kungen Kniwa.

Goterna hade en flotta i Svarta havet, där de härjade utefter kusterna. De passerade Bosporen och nådde Mindre Asien och Grekland, där de ställde till elände. Men romarna repade nytt mod och lyckades besegra och splittra goterna i slaget vid Naissus (nuvarande Niš i Serbien, för övrigt Konstantin den stores födelseort) år 269. Det var kejsar Claudius som anförde romarna, och efter detta stordåd fick hanstå med tillnamnet *Gothicus*.

Nu blev goterna splittrade i två huvudgrupper: visigoter och ostrogoter. Visigoterna kom att hålla till i västligare områden, även om *visi-* inte har med väster att göra, utan betyder ”god” eller ”adel”. Ostrogoterna fick en östligare utbredning, även om *ostro-* inte har med öster att göra, utan förmodligen betyder ”lysande”. Visigoterna slog sig ned i Dacien (nuvarande Rumänien), där de stannade i omkring hundra år. Ostrogoterna gick in i det nuvarande Ukraina, där de lyckades bli härskare. Nu hade de blivit ett fruktat ryttarfolk. Men så kom hunnerna, de verkliga ryttarna, från öst, och ostrogoterna besegrades och blev under lång tid ett lydfolk åt dem. Den mest kände hunnerkonungen kom faktiskt att bära ett gotiskt namn: Attila, ”lille far”. Visigoterna flydde däremot undan hunnerna och

Theoderik på fantasibild från 1600-talet. / Theoderic in a vision from the 17th century.

Visigotiska krigare. Efter Kokowski (kat. nr 18). / Visigothic warriors. From Kokowski (cat. no. 18).

lyckades bli insläppta i det romerska riket i Trakien mot att befolkningen lät kristna sig. Men de höll sig inte särskilt lugna. Ibland angrep de sina värdar, ibland blev de åter kuvade. I början av 400-talet gick den visigothiske kungen Alarik med sin här mot Milano i krigiskt syfte. Milano var den västromerska huvudstaden i detta skede. Kejsar Honorius flyttade sig då till Ravenna, som var lättare att försvara. Romarna angrep visigoterna vid Pollentia och besegrade dem. Då retirerade visigoterna till Dalmatien vid Adriatiska havet och bidade sin tid. År 408 ryckte Alarik på nytt in i Italien. Han intog Rom och trots upprepade härjningar både i Rom och på andra ställen vägrade romarna att erkänna goternas legitimitet som härs-kare över Italien. Visigoterna gick även in i södra Gallien och lade under sig en del stora städer.

Den västromerske kejsarens syster Galla Placidia blev en av de krigsfångar som visigoterna tog från romarna under härjningarna i Italien. Den visigothiske konungen Atawulf gifte sig med henne av kärlek, har det sagts, men också i ett försök att politiskt och kulturellt sammansmälta gotiskt och romerskt i Italien. Den son de fick tillsammans dog ung, och själv blev Atawulf snart mördad. Men Galla Placidia levde längre, blev åter gift, kejsarmoder och som sådan temporärt härskarinna över Västrom. Det *mausoleum* i Ravenna som hon lät bygga åt sig blev en mycket speciell plats, vars inre skönhet stämmer till andakt. Hon dog år 450. Sjuttiosex år senare dog en annan storhet i Ravenna som också hade byggt sig ett mausoleum som skulle bli mycket berömt: Theoderik den store. Så möts på denna plats visigotiskt och ostrogotiskt.

Visigoterna återvände till Gallien, och för att göra en lång historia kort, hade de mot slutet av 400-talet lagt under sig det som nu är Sydfrankrike och större delen av Spanien. Goterna var en liten del av befolkningen i dessa områden, men de var det styrande skiktet och behöll makten tills araberna i början av 700-talet trängde norrut.

Visigoterna blev tidigt kristnade. Ostrogoterna blev det först efter 400-talets mitt. När de släppte ur hunnernas grepp gick de mot Italien.

De fick av Östrom välsignelse att slå sig ned i Pannonien som herrar. Där föddes Theoderik, sedermera ”den store”. När Theoderik med tiden axlat sin faders kungamantel, blev han av kejsaren – vid vars hov han tillbringat flera år under sin uppväxt som en sorts gisslan – uppmanad att slå sig ned i Italien och regera landet. Theoderik drog iväg med hela sin stam och lyckades så småningom bygga upp ett socialt och kulturellt högtstående välide, där han själv kom att spela rollen av antik romersk kejsare.

Efter Theoderik följde några gotiska kungar i Italien, men så ville kejsar Justinianus lägga under sig den gamla västra delen av imperiet, och med sin general Belisarius startade han det långa ”gotiska kriget”. Det är skildrat av historieskrivaren Prokopios som följde med kejsartrupperna som ”embedded reporter”. År 561 är kriget slut och ostrogoternas makt är bruten. På den Pyreneiska halvön bröts visigoternas makt när morerna kom 711.

Det fanns gotiska folkspillror kvar i Italien på 1000-talet, i Konstantinopel fortfarande på 1200-talet och i Spanien så sent som på 1400-talet. År 1563 träffade den flamländske diplomaten Ogier van Busbecq på personer med gotisk identitet på Krim, och han gjorde i detta sammanhang en uppteckning av gotiska ord. Efter detta tycks goterna försvinna in i historiens dunkel.

Men Wulfila tid är 300-talet. Hans *Gothi minores* har givit eftervärlden en helt annan bild av det gotiska än de krigiska barbarhövdingar som den romantiska germanska eftervärlden ofta svärmat för. Här är det fromhet, fredsälskan, kultur och bildning som är förtecknen.

Källorna till kunskapen om Wulfila är få. Den som ligger närmast den historiske Wulfila är den arianske biskopen *Auxentius* av Durostorum, Wulfilas lärjunge. En annan är *Filostorgios* eller Philostorgius från Kappadokien, född 364 och död någon gång efter 425 (när hans kyrkohistoria slutar). *Sokrates* av Konstantinopel eller Sokrates Skolastikern, född ca 380, nämner Wulfila och hans ”smågoter”, *Gothi minores* i sin *Historia Ecclesiastica* som slutar 439. I *Sozomenos* kyrkohistoria med samma namn nämns också Wulfila och hans goter. Sozomenos var från Palestina, ortodox kyrkohistoriker, men också advokat i Konstantinopel, död 443. *Theodoretos*, ca 393–ca 466, var biskop av Kyrrhos (Nebi Huri i Syrien). Han skildrar arianerna mycket negativt i sin kyrkohistoria. Ett tjugotal rader ägnas Wulfila och hans goter. *Jordanes* har vi redan nämnt. *Isidor av Sevilla*, eller Isidorus av Sevilla, eller Isidorus Hispalensis, ca 560–636, var biskop, författare och kyrkolärare – väldig bekämpare av arianismen. I hans verk *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* finns ett litet stycke om biskop Wulfila, som införde det gotiska alfabetet och översatte gamla och nya testamentet till gotiska. Sedan står det en del om Wulfilas arianiska trosuppfattning.

Gothicus Sagittarius		Gothicus		Gothicus Antiquus S. ac script.		Eduard. R. ac script.	
Mores I	Mores II	Cod. Cæcilie	Cod. Antiquus	Mores I	Mores II	Mores I	Mores II
a	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
b	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
d	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
g	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
o	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
z	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
h	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ψ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
i	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii
k	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
λ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
m	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
n	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ŋ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ɔ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
p	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ꝑ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
r	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
s	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
t	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ꝑ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
y	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ꝑ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
x	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ
ꝑ	þ	þ	þ	þ	þ	þ	þ

Konstantinopel ur den s.k. Nürnbergkrönikan. / Constantinople depicted in the 'Nuremberg Chronicle' 1493.

Wulfila blev uppfostrad som kristen i ett i stort sett hedniskt samhälle. På någon kvinnlig linje i sina far- och morföräldrars generation stammade han från grekisktalande kristna i Kappadokien. Dessa kristna hade tagits som fångar i gotiska raider och förts till Dakien, en provins som nu officiellt börjat kallas Gothien.

Vi vet ingenting om Wulfilas utbildning, men han hade erhållit posten som *lector* i kyrkan i Gothien när han var trettio år. Det var en uppgift som innebar ett visst studium av bibeln och alltså var en god förberedelse för hans framtida karriär som översättare. Gudstjänsten i den gotiska kyrkan hölls på gotiska, så Wulfila måste vid det här laget ha översatt och inte bara läst. Filostorgios säger att visigoterna under Konstantins regering skickade Wulfila och några andra sändebud till det romerska riket, och att han där blev viggd till biskop av "Eusebios och biskoparna med honom". Eusebios, känd som Eusebios av Nikomediea, var en av tidens mest framstående biskopar och han var arian. Han döpte Konstantin den store 337 på hans

dödsbädd. Exakt när och var Eusebios vigde Wulfila till biskop är omstritt, till och med om det faktiskt var Eusebios som gjorde det.

Åren 347–348 kom den första vågen av förföljelser av kristna i Dakien/Gothien. Den skulle följas av fler vågor av vilka den mest omfattande inföll 369–372. Om den första vågen skriver Auxentius att många män och kvinnor då blev martyrer. Wulfila hälsades nu välkommen av kejsar Constantius II att i spetsen för en ofantlig folkskara fly in i romarriket och slå sig ned i *Moesia* eller Moesien på ett landområde utanför staden *Nicopolis ad Istrum* (Segerstaden vid Donau). Mycket talar för att Wulfilas gotiska bosättning fanns söder om staden och begränsades av Balkanbergens norra slutning. Jordanes finner ju smågoternas ättlingar där. Han säger att de "... bebor det Nicopolitanska området ända bort till Haemusbergets fot." *Haemus* är det antika namnet på Balkanbergen, *Stara Planina* på bulgariska. Här på fälten och slutningarna mellan Nicopolis och Balkanbergen fanns alltså denna bosättning av goter som Wulfila antagligen betraktade som en "nation" i någon mening. En nation inom det romerska riket, inte en nation i 1800-talets romantiska mening. Men en etniskt sammanhållen folkgrupp med gemensamt språk och gemensam religion.

De var lantbrukare till största delen. Men Wulfila hade uppenbarligen ambitionen att inom sin gotiska nation utveckla en lärd kultur. Hans alfabetiseringsprogram börjar ju med själva det gotiska alfabetet som han konstruerade. Och den fond av visdom som han ger sitt folk genom sin bibelöversättning är förstås i hans egna ögon grunden till all kunskap och bildning. Förmodligen hade Wulfilas goter utanför Nicopolis kontakt med andra städer i omgivningarna. Staden Trnovo, Tärnovo eller Tärnovo, som idag heter Veliko Tarnovo (fast translittereringen kan se lite olika ut) är en sådan tänkbar stad. För Wulfilas goter tillhörde den säkert hemtrakterna eller i varje fall deras närområde.

Arius' idéer förkastades av mötet i Nicaea av de första "kyrkofäderna", de 318 biskopar som deltog. Men det visade sig att många biskopar egentligen trodde som Arius, och en del var öppet arianer. Inte minst den bi-

Det nyupptäckta *Nicopolis ad Istrum* enligt Kanitz (kat. nr 3).
/ *Nicopolis ad Istrum* according to Kanitz (cat. no. 3).

skop som kom att stå Konstantin den store närmast, Eusebios av Nikomediea, senare Konstantinopel. Som vi minns var det han som döpte Konstantin på hans dödsbädd. Men med senare kejsare skulle vinden vända. Theodosius I sammankallade ju kyrkomötet i Konstantinopel 381 där för övrigt Wulfila deltog och dog. Här skulle alla hedniska och kätterska villoläror slutgiltigt elimineras genom lagstiftning, och här fastslogs åter varje rättssats, *kanon*, från Nicaea.

För Wulfila var inte frågan huruvida Kristus var gudomlig eller ej, för det var han. I Wulfilas trosbekännelse är Guds enfödde Son vår Herre och Gud. Detta trots att Sonen inte är av samma väsen som Fadern. Vad innebär nu detta? Jo Sonen är av *liknande* väsen som Fadern. Liknande, *homoios* på grekiska. Sonen är alltså av gudomligt väsen, men inte av *samma* gudomliga väsen som Fadern. Bara av liknande, *homoios*. Denna inställning till treenigheten har kallats *homoiansk* och liknande, ibland semiariansk eller halvariansk.

Enligt traditionen översatte Wulfila bibeln till gotiska. Hela bibeln så när som på Konungaböckerna. De hade ett alltför krigiskt innehåll och Wulfila ville inte inspirera sina krigiska landsmän till martialiska gärningar. Han översatte i huvudsak från grekiska till gotiska och verkar ha använt olika förlagor, "recensioner" och versioner. Dessutom lär han ibland ha sneglat i vissa gammallatinska översättningar.

Många har varit skeptiska till att Wulfila skulle ha översatt hela bibeln. Det främsta argumentet är kanske att han knappast kunde ha haft tid. Hans verksamhet i övrigt var omfattande och hans tid och miljö var stormig och omstörtande. Å andra sidan finns det an-

dra exempel på ”hela” bibelöversättningar som kommit till under mycket besvärliga villkor.

Den största gotiska handskriften som finns kvar är *Codex argenteus*, ”Silverbibeln”, i Uppsala universitetsbibliotek. Den utgör resterna av en evangeliebok, ett *evangeliarium*, på gotiska. Av handskriftens ursprungligen 336 blad återstår idag 187 i Uppsala och ett i Speyer. *Codex argenteus* skrevs under ostrogoternas härskartid i Italien i början av 500-talet och med största säkerhet i Ravenna. Den är skriven på tunt purpurfärgat pergament av mycket hög kvalitet med guld- och silverbläck. Silverskriften domineras och har också givit upphov till benämningen ”silverboken”, ”codex argenteus”. Den skrevs som en praktbok och var säkerligen ursprungligen inbunden i ett praktband prytt med pärlor och ädelstenar.

I Biblioteca Ambrosiana i Milano finns fem gotiska handskrifter som tidigare tillhörde benediktinklostret i Bobbio. De härstammar antagligen från Theoderiks Ravenna och kan vara skrivna på tidigt 500-tal. Det rör sig om palimpsester, alltså handskrifter vars skrift åtminstone delvis skrapats bort för att ge plats för ny text. Dessa gotiska handskriftsfragment kallas *Codices Ambrosiani A-E*. Några blad som hör ihop med de ambrosianska handskrifterna befinner sig idag i Turin och i Vatikanbiblioteket. Alla *Codices Ambrosiani* innehåller bibeltexter – från evangelierna, från Paulus brev och från Nehemja – men bladen i Vatikanbiblioteket innehåller också en kommentar till Johannesevangeliet som brukar kallas *Skeireins*, ”Förklaring” på gotiska.

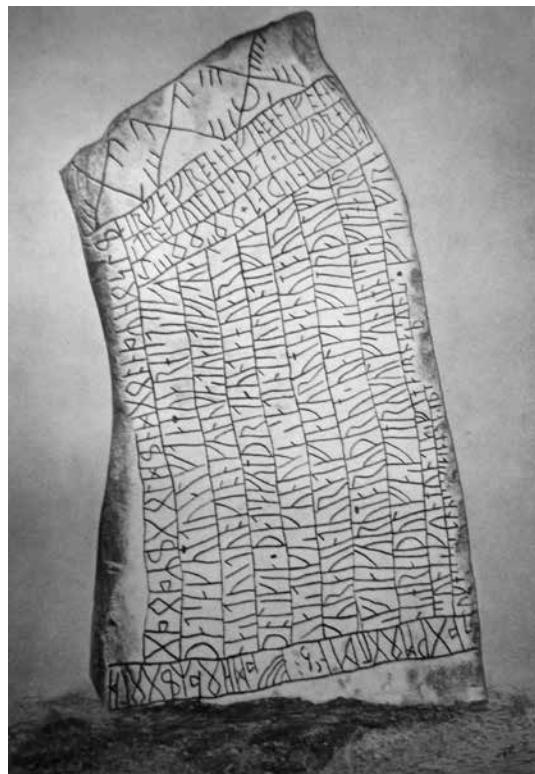
I Herzog August Bibliothek i Wolfenbüttel finns den så kallade *Codex Carolinus*. Den består av fyra blad i palimpsest och innehåller delar av Römarbrevets kapitel 11–15. Den kommer från en tvåspråkig gotisk-latinsk kodex och är skriven på tidigt 500-tal.

Codex Gissensis var ett litet fragment; ett utsnitt av ett dubbelblad med text ur Lukas 23 och 24 från en gotisk-latinsk kodex. Handskriften finns inte kvar; den hittades i Egypten men kom att tillhöra universitetsbiblioteket i Giesen, där den förstördes vid en översvämning 1945. Texten från tidigt 500-tal är dock räddad både genom fotografering och edering.

1954 upptäcktes en blyrulle med gotisk text i en ostrogotisk grav i Hács-Béndekpuszta i Ungern. Först på 1990-talet blev den dechiffererad och visade sig återge Fader vår ur Matteus, Johannes och Lukas. Troligen 400-tal.

De gotiska handskrifterna är utgivna i olika editioner, särskilt många har gjorts av *Codex argenteus*. Den första, *editio princeps*, gjordes av Franciscus Junius och utkom 1665. Den senast

Rökstenen. / The rune stone in Rök, Östergötland, Sweden.

1	þ	þ
2	þ	b
3	ȝ	g
4	ð	d
5	ȝ	e
6	u	q
7	ȝ	z
8	h	h
9	ɸ	þ
10	ı	i
20	ꝑ	k
30	ꝑ	l
40	ꝑ	m
50	ꝑ	n
60	ꝑ	j
70	ꝑ	u
80	ꝑ	p
90	ꝑ	-
100	ꝑ	r
200	ꝑ	s
300	ꝑ	t
400	ꝑ	w
500	ꝑ	f
600	ꝑ	x
700	ꝑ	h
800	ꝑ	o
900	ꝑ	-

tryckta var den stora fotofaksimil som publicerades i samband med Uppsala universitets 450-årsjubileum 1927.

Enligt hävderna konstruerade Wulfila det gotiska alfabetet. Dessförinnan hade goterna använt runor i den mån de skrivit överhuvudtaget. Man har i regel satt Wulfilas alfabet i samband med hans bibelöversättning, till en markering av övergången från hedniskt till kristet och till ambitionen att skapa en lärd kultur på gotiska. Att ge ett språk ett eget alfabet är att höja språkets status. Det är en markering att språket är ett språk att skriva och läsa på. Bibeltexter med ”hedniska” skrivtecken hade kanske inte varit någon tillräcklig inspirationskälla för en översättare. De nya skrivtecknen var säkert också betydligt bättre anpassade till gotiskans ljudvärld än runskriften.

De lärde har tvistat om förlagorna till Wulfilas bokstäver. Det grekiska alfabetet, det latinska och runalfabetet vart och ett för sig och i olika kombinationer har hävdats som ursprung. Idag ser man nog i huvudsak det grekiska alfabetet som inspirationskälla, men entydigt är det inte. Det är ytterst viktigt att inte blanda ihop Wulfilas gotiska alfabet med det som brukar kallas ”gotisk skrift” i medeltida och sentida sammanhang. Då är det fråga om den kantiga gallerskrift som 1400-talets humanister betraktade som gotisk synonymt med barbarisk, alltså icke-romersk, icke-romansk, icke-latinsk. Det vill säga ful.

Utan Wulfila hade det knappast funnits någon text som vi idag med säkerhet skulle kunna säga vara gotisk. Vi skulle inte känna till någon ting om det gotiska språket, liksom vi inte vet ett dyft om de flesta andra östgermanska språk (burgundernas, gepidernas, herulernas, rugiernas, skirernas och vandalernas språk). Kändomen om det gotiska språket är en mycket viktig nyckel i den germanska språkvetenskapen.

Wulfilas bidrag till den europeiska kulturen är inte bara av språklig art. Hans speciella arianism har ju förlorat sin betydelse, men i sin roll som kombinerad kyrkoledare och folkledare har han haft flera efterföljare, och ofta med fredssträvan, ekumenik och humanism som förtecken. Man tänker lätt på gestalter som Nathan Söderblom, Makarios av Cypern och Desmond Tutu. Wulfila som symbolgestalt för tidig europeism är också en intressant tanke. Det gotiska inslaget i Europas historia har utgjort både kitt och sprängdeg. Wulfila som symbolgestalt för det gotiska inslaget är betydligt nyttigare och behagligare än alla stridande barbarhövdingar till-sammans.

Wulfila och de gotologiska studierna sedan 2005

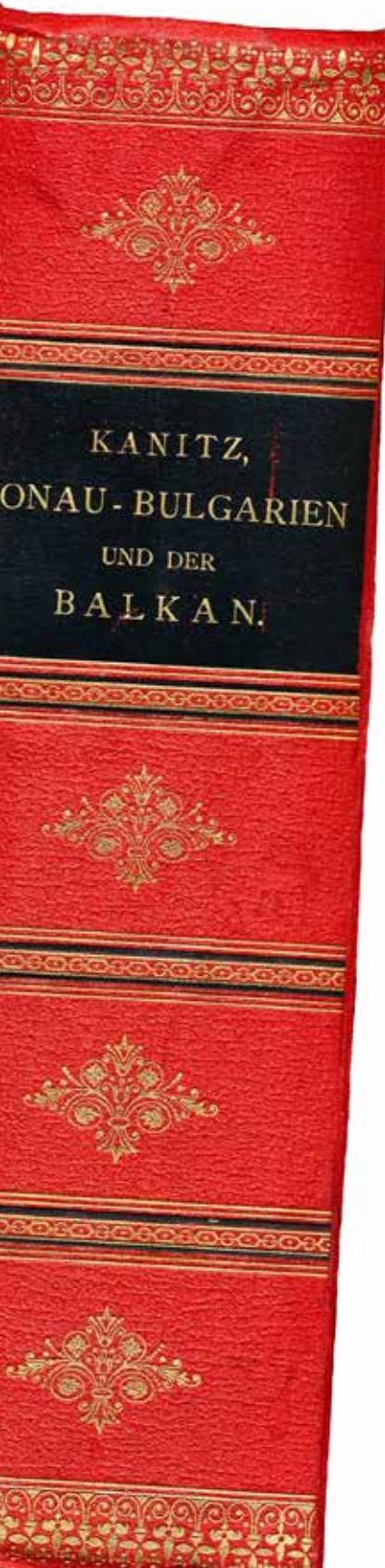
ÅR 2005 UTROPADES TILL Albert Einsteins år. Anledningen var att några av Einsteins mest centrala upptäckter formulerades – nästan simultant – inom loppet av ett enda år, 1905. En av hans kanske mest remarkabla upptäckter är *relativitetsteorin*, där en av huvudfaktorerna är Betraktaren och det sätt på vilket hans synvinkel förändrar plats och betydelse hos de fysiska fenomenen och de fysiska lagarna.

Betraktaren och synvinkeln gäller också de nya forskningsaspekter på Wulfila och goterna som framkommit hos oss i Bulgarien. De är objektivt bestämda av den plats från vilken vi gör våra observationer och utforskar historien. Platsen bestämmer vårt specifika synhåll till ”från insidan”, den ger ett nytt *inifrån*-perspektiv på ”Goternas Apostel” och hans omdaning av den gotiska kulturen.

Just här i Moesien som idag är bulgarisk mark översatte Wulfila bibeln till goternas språk, och för detta ändamål skapade han det gotiska alfabetet. Det var här som goterna efter sin långa vandring från Skandinavien genom vad som idag är Polen, Ryssland, Moldavien, Ukraina och Rumänien i stor utsträckning antog den kristna tron och anslöt sig till det romerska rikets kultur. De blev en del av den grekiska och romerska civilisationen, för att så småningom etablera de första tidigt medeltida länderna i Västeuropa med huvudstäderna Toulouse, Toledo och Ravenna. Detta är den ena sidan av goternas och den gotiska kulturens roll som förmedlade, förenande och hopfogande länk mellan europeisk antik och medeltid.

Den andra och inte minst betydelsefulla sidan kräver en speciell sorts uppmärksamhet, nämligen från vår utgångspunkt i Bulgarien med vårt inifrån-perspektiv, alltså det kulturella och kyrkliga arv som Wulfila-goterna, de s.k. *Gothi minores*, har lämnat i vårt land. Liksom deras bidrag till utvecklandet av en bulgarisk nationalitet. Som vi vet var det Wulfilas goter som grundade staden Veliko Tărnovo som sedermera blev Bulgariens medeltida huvudstad, och i stor utsträckning var goterna de första kristna förkämparna sedan den slavisk-bulgariska kulturen etablerades här på 600-talet. Det viktigaste i det bulgariska inifrån-perspektivet på det gotiska har kanske att göra just med Wulfilas gotiska alfabet. Det var nämligen (vilket framkom i vårt gotiska projekt 2003) basen för skapandet

av det kyrilliska alfabetet på 800-talet, ett alfabet som idag 200 miljoner människor i världen använder. Förhållandena mellan de båda alfabeten är bara ett yttre symboliskt uttryck för ett månghundraårigt samband mellan den gotiska gammalkristna litteraturen och kulturen i de bulgariska landen och den nya slavisk-bulgariska litteraturen och kulturen. Det finns i detta sammanhang skäl att påminna om ett uttalande av den frankiske historieskrivaren Walahfrid Strabo på 800-talet där han talar om gotiska biblar och gotisk liturgi i staden Tomis (idag Constanta) vid Svarta havet, en av centralorterna i det medeltida Bulgarien. Naturligtvis måste man i ett vidare språkvetenskapligt perspektiv betona, att vad som är dagens Bulgarien faktiskt är huvudarena för gotisk, slavisk, trakisk och bulgarisk växelverkan. Det är ju som vi vet från det medeltida Bulgarien som det kyrkslaviska språket och den kyrkslaviska litteraturen spreds vida till länder i östra och sydöstra Europa, och spelade en betydelsefull roll i utvecklandet av de ryska, serbiska, rumänska och andra litterära kulturerna. Så frågan om vad som är förborgat och vad som är fullt utforskat om det gotiska inslaget i det kyrkslaviska språket har formulerats utifrån vårt inifrån-perspektiv, liksom över huvud taget frågan om gotiska låneord i samtida slaviska språk (en uppgift som vi har framför oss).

Men vårt inifrån-perspektiv är också ett utifrån-perspektiv i förhållande till det gotiska språket och gotisk kultur. Det gäller ju gamla germanska företeelser som har ett direkt förhållande till exempelvis de skandinaviska, tyska, engelska och nederländska språken. Det är alltså vid första anblicken en paradox, men ser man det ur modern vetenskaplig synvinkel, gäller det också ett naturligt förenande och sammanvävande av gotikan med de grekiska, romanska, slaviska och turkiska språken på Balkan och kring Svarta havet.

Rent allmänt har vi här en formel för förverkligandet av den europeiska interkulturella utveckling som ägt rum under de senaste århundradena. Goterna är ursprungligen germaner. De bidrar till utformningen av slaviska, turkiska och romanska kulturer på Balkan, medan dock den romerska kulturella integriteten i Italien, Spanien och Frankrike är desto starkare. Och där blev också den gotiska kulturen så gott som helt assimilerad. Idag finns där i stort sett bara kvar enstaka glosor, person- och ortnamn. Men i Bulgarien är mekanismerna för mellankulturell assimilering och anpassning särskilt viktiga och intressanta, eftersom de faktiskt är grunden till den bulgariska nationalitetens ursprung och utveckling. Under 200- och 300-talen etablerade sig ett stort antal goter i de bulgariska områdena. Där stötte de på traker och kelter. När slaverna och bulgarerna slog sig ned här några århundraden senare, antog den trakisk-gotiska befolkningen (delvis romersk, delvis grekisktalande) deras seder, språk och kultur. Så formades den bulgariska nationaliteten gradvis fram till 900-talet, och den utvecklades alltså till följd av specifika mellankulturella förändringar.

Liknande processer gäller för de flesta europeiska länder. Den bulgariska modellen är jämförsevis välutvecklad och tydlig; för den mellankulturella integriteten har det aldrig funnits språkliga, kulturella eller

vardagliga, för att inte tala om rasmässiga, hinder eller fördomar. När de bysantinska historieskrivarna skildrar bildandet av det slavisk-bulgariska riket på 600-talet avser de bulgarernas förening med de sju slaviska stamarna och severerna. Severerna bodde på de östra sluttringarna av Stora planina och var antagligen ättlingar till våra goter.

Tyvärr ligger den bulgariska forskningen ungefär tjugo år efter andra europeiska länders när det gäller gotiskt kulturarv och gotisk historia. Vad vi idag kan göra, är att dra nytta av våra utländska kollegers rika erfarenhet och formulera egna frågor som faktiskt förändrar paradigmet goternas plats och roll i Europas historia. Vårt perspektiv är inte euforiskt, men vi vill å andra sidan inte bagatellisera goternas roll i den europeiska historien. Därför är vårt projekt panoramablickande, interdisciplinärt och interkulturellt. Vårt särskilda intresse är egentligen (om man bortser från den helt nödvändiga forskningen som rör gotisk arkeologi och gotiskt kulturarv i Bulgarien) ömsesidiga relationer när det gäller den *gotiska linjen* mellan olika europeiska kulturer. Det är alltså inte så mycket fråga om nya data som om nya relationer mellan redan befintliga fakta om Europas tidiga medeltid och senare historia.

Forskningen om Wulfila har en mycket längre historia än den om goterna i allmänhet. Det beror på att kyrkohistorikerna redan på Wulfilas egen tid intresserade sig för hans gärning. Alla framträdande historiker i senantiken omtalar faktiskt Wulfila på ett eller annat sätt: Filostorgios, Sozomenos, Theofanes Confessor, Theophylaktos Simokattes. Traditionen att undersöka om Wulfilas bidrag till kyrkan var kanoniska eller icke-kanoniska går fram till våra dagar, och studiet av Wulfila har snarast intensifierats och förnyats från 1800-talet och framåt. Då utvecklades nämligen forskningen om Wulfilas gotiska språk till en ny nivå, huvudsakligen genom transkriptionen av hans bibel, vars främsta manuskript är *Codex argenteus* från 500-talet i Uppsala universitetsbibliotek. Men bortsett från de kyrkohistoriska och språkvetenskapliga perspektiven har den allmänna historieskrivningen på 1900-talet befattat sig med Wulfila och hans gärning genom att försöka förstå honom i hans tidssammanhang, i en värld där kristendomen expanderar och antiken övergår i medeltid. I Bulgarien är han dessvärre nästan okänd för såväl forskare som allmänhet. Möjlig

med undantag av en liten krets av teologer. Om han över huvud taget nämns, är det i regel med några få rader i vissa kursböcker och uppslagsverk. Det var först på 1980-talet som hans verk blev föremål för forskning i Bulgarien, och då i språkvetenskapliga sammanhang.

Den huvudfråga vi ställer oss idag är: vad innebär Wulfila utifrån dagens perspektiv för vår samtida europeiska kultur- och civilisationsmodell? Skulle vi kunna betrakta honom som en av pionjärerna för ett europeiskt värdesystem – för europeism över huvud taget? Vi måste då undersöka Wulfilas verk och arv mer generellt och globalt än rent kyrkohistoriskt. Å ena sidan bör vi koppla vårt synsätt till det allmänna sammanhang som har att göra med den Europeiska Unionen och våra östeuropeiska länders anslutning till detta europeiska projekt. Å andra sidan kan mer konkreta impulser skapa argument för denna allmänna civilisationsplan, till exempel upptäckten att Wulfilas alfabet kan göra anspråk på att vara en av källorna till det kyrilliska alfabetet. Och även om forskningen här inte på något sätt är slutförd, finns det goda skäl att framhäva Wulfila som symbol för rudimentet till dagens europeism och den europeiska kulturens värden och traditioner.

För det första sa man redan i hans livstid att han inte bara predikade på gotiska utan också på latin och grekiska för det folk som redan levde i Moesien. I den meningen kan han ses som en av fäderna till de flerspråkliga och mångkulturella samhällen som utmärker dagens Europa.

För det andra: skapandet av det första postantika europeiska alfabetet – det gotiska – och översättandet av Bibeln till gotiska innebär för första gången en standard, alltså att ett muntligt ”barbariskt” språk upphöjs till litterär nivå i Europa. Detta att en person för första gången i Europa skapar ett skriftspråk är något kolossalt, det är ett civilisationsarbete och ett upplysningsverk, ett tidigt exempel på förverkligandet av universell europeisk strävan mot ett kunskaps- och utbildningssamhälle.

För det tredje hävdar Wulfila principen om humanism och tolerans och han bekämpar krig och våld, något som också utmärker dagens Europa. Han gör sina *Gothi minores* inte bara till goda kristna, utan också till en känd fredsälskande nation, något som Isidor av Sevilla talar om århundraden senare. Vi måste föreställa oss Wulfilas extremt krigiska samtid för att förstå storheten i hans insats. Från hans biografi vet vi att han inte översatte Konungaböckerna i Gamla Testamentet för att inte ytterligare elda den gotiska krigarandan. Det är i Moesien som hans fredsälskande och bildade goter grundar en litterär skola, ett kulturellt centrum, som så småningom får sin betydelse för tillkomsten av det kyrilliska alfabetet och den slavisk-bulgariska litteraturen.

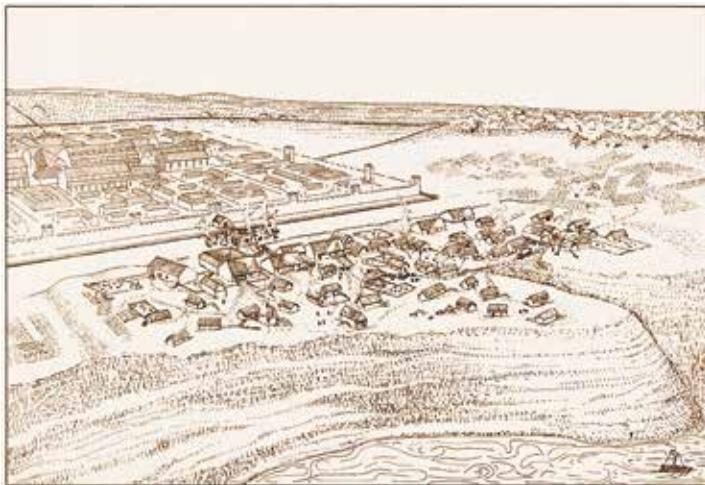
För det fjärde skapade Wulfila den första oberoende modellen för självstyre inom ramarna för systemet eget-land-i-Europa. I hans fall var det fråga om ett eget land inom ramarna för det senromerska riket. Därtill utformade han en verksam och verlig modell för det gammalkristna samhället. Statsstyrelsens autonomi inom statens ramar är också en princip som bl.a. återspeglas i det regionala självstyret i dagens Europa och i subsidiaritetsprincipen.

För det femte symbolisera Wulfilas liv och verk anpassningen, uppgåendet i en civilisationsmodell, nämligen goternas i det romerska rikets och den kristna civilisationens. Möjligheten för människor, länder och nationer att nå nya horisonter i sin utveckling genom förening och anpassning är utmärkande för dagens europeiska unionsprojekt. Och låt oss inte glömma att Wulfila ledde sina goter under själva invandringen i det romerska riket. Han försäkrade dem faktisk bättre materiell standard, ökad säkerhet och bättre utvecklingsmöjligheter.

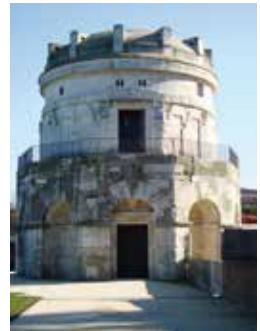
Till sist vill jag återigen parafrasera Einstein-jubileet och peka på att rum och tid inte bara är fysiska utan också historiska kategorier som är avhängiga av den förstoringsgrad man tillämpar vid observationen. Vi lever idag i en tid som har många paralleller med Wulfilas tid. Det är därför helt klart att vi nu kan förstå honom bättre än om vi hade utforskat honom i en tidigare epok med dess speciella syn på historien. Från *rummets* synpunkt är fenomenet klart: det som förut var Moesien och nu Bulgarien är återigen i färd med att bli del av det gemensamma komprimerade rum som innebär ett alleuropeiskt styre med alla de politiska och kulturella förvandlingar som det kan innebära. Det är märkvärdigt men också fantastiskt att Wulfila idag är en sammanhållande del av så geografiskt vitt skilda nationers kulturella minne som till exempel Sveriges och Bulgariens. Denna *komprimering av rummet* hänger ihop med en *expansion av tiden*, som när Wulfila och goterna tidigare blev lämnade utanför gränserna för det bulgariska historieintresset därför att de ansågs ha en marginell roll i vårt lands organisation och kultur. Idag är de faktiskt en av de stora kulturella och historiska faktorerna i vårt samröre med europeisk kultur. Och detta kan också bli intressant för skandinaver, tyskar, italienare, spanjorer och andra när de ska finna sina tidiga band till vårt land och vår kultur.

GOTHIC KING IN HIS CAR.

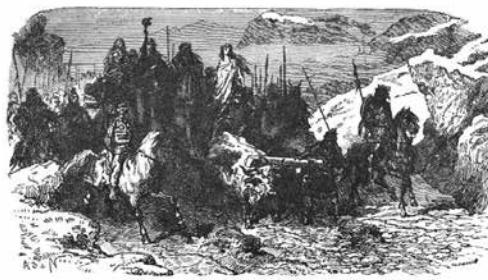
Kat. nr 4.

Kat. nr 20.

Kat nr 16.

ON THE MARCH.

Preface

IT IS NOT COMMON to celebrate 1700 years jubilees. But it is really a remarkable man in the European cultural, religious, and political history our yearly exhibition commemorates. Bishop Wulfila's year of birth is not defined by modern registry methods but has internationally been established to 311.

Bishop Wulfila created an alphabet for his Goths in order to fix at least the holy texts in the vernacular. We do not know if the writing was also for other literary purposes or used in legislation, administration, or commerce. The traces of written Gothic are very few and almost no other than religious texts remain. Wulfila's translation into Gothic had as a purpose to create identity to his people. They lived between the Roman Empire and other peoples and tribes in a time of considerable migration and general unrest. The religious texts in their own language probably gave the Goths a feeling of inner strength and cooperation.

The Bible in Hebrew and Greek and soon also in Latin was no reason for Goths and other peoples in early Christian times also to have its content in an authorized version in their own languages. The demand of the Western Church that only the Vulgata and Latin was the sanctioned version was not yet enforced. The Goths, however, were Arians, a religious minority differing in their view of the true nature of Christ's divinity from the majority formed already in the First Council of Nicaea in 325. This may have been another reason for Wulfila to have the Bible text in his own language. But there is no proof that he deliberately translated the Gospels in an Arian direction.

When Wulfila acted for peace and geographically and politically brought his Goths under the protection of the Roman Empire in Moesia (now in Bulgaria), other Gothic tribes remained outside. This division persisted and in the centuries after Wulfila the two main Gothic peoples were established in present day Southern France, Spain, and Italy. Finally, the Goths were assimilated in the population of these parts of Europe, and their language disappeared. But one object survived in spite of its remarkable and circuitous history. The far largest text mass in Gothic, a major part of the four Gospels, is since 1669 preserved in Uppsala University Library: The Silver Bible.

Had this unique and priceless document not been with us for almost 350 years, Uppsala would have no reason to take an active part in the Wulfila commemoration. The situation was different in the 17th century when Gothicism went as far as making serious scholars argue that the

Silver Bible was actually written here and in the language of our forefathers. That is what is inscribed on the Silver covers, with which the manuscript was enriched when donated to the library by Count Magnus Gabriel De la Gardie, Chancellor of the Realm and of the University. Soon and well-funded this view was rejected, but the position of the Silver Bible as the main basis for linguistic research has since only been strengthened. As a source for the origins and early history of the Goths it has little to say. The stories of the ancient historians have been interpreted very differently through the centuries. Modern archeology can now give us more reliable answers.

Wulfila's endeavours as a linguistic and a religious and political leader are illustrated in our exhibition and in the three scholarly articles published in this catalogue. I extend warm thanks to the authors. From various perspectives Wulfila and the Goths are explained. This mode also differs from our usual concentration on the Silver Bible.

All our many skilled members of staff, who have collected objects, designed and built the exhibition and graphically created the catalogue are all warmly thanked. One of the Library's most eminent and learned names must be specially and clearly mentioned. Mr. Lars Munkhammar, Senior Librarian, has during many years successfully worked and published on all aspects of our Gothic inheritance. He has also been an efficient link to the Bulgarian research in the area and has well deserved his Wulfila Medal from the Wulfila Foundation in Sofia. He is also one of organizers of a major scholarly conference in Uppsala in June on Wulfila, which will be opened by the Director-General of UNESCO, Dr. Irina Bokova.

Ulf Göransson
Library Director

The Origin of the Goths

Mysterious and Misunderstood

DID THE GOTHS ORIGINALLY come from Scandinavia? This was a common view in earlier historical research. In more recent years archaeologists and historians have avoided the subject, as the issue of the descent of the Goths has been linked to extreme nationalism. The time is now ripe to take a fresh look at this so profoundly exciting subject.

The Goths played a prominent role in late Antiquity and early medieval Europe. Not least for this reason, their origin has been a popular object of speculation. From the Middle Ages on, several European nations have claimed kinship with the Goths: Spain, Austria, Germany, and not least Sweden. This has often been done as part of an attempt to legitimize the nations' own political interests. This was clearly the case during Sweden's time as a great power in the 17th century, with the flourishing of so-called *Göticism*. This "school" maintained that the Goths were originally identical to the Swedish *göter*. The proponent of this view that is best known to posterity was Olof Rudbeck, who also tried to prove that the roots of the advanced cultures of Antiquity could be traced to Sweden and Uppsala. At first blush Rudbeck's ideas may strike us today, strike us as both outlandish and ridiculous, but in his day he was a highly respected scholar, with many arrows in his quiver. The ties between national historiography and biblical and ancient myths were still legion. Rudbeck's theories were thus not at all as odd in his time as they appear today; indeed, his argumentation was uncommonly rigorous. At the centre of his national self-image were both the peoples and events of the Old Testament and kinship with the illustrious Goths. Rudbeck's ideational world seems highly remote today, and thereby more of a curiosity than a threat.

More problematic is the propagandistic manner in which the Goths were used during the Third Reich in Germany. The ancient areas of the Goths in Eastern Europe were seen at that time as virtually identical to the original Germanic areas that ought to be incorporated into the new realm of Greater Germany. This idea was not invented by the Nazis but was rather the consequence of the cultural archaeology that emerged in the late 19th and early 20th centuries. It was focused on identifying archaeological finds and remains – "cultural groups" – with areas of settlement for different peoples. During this period, archaeology as a science had an obvious nationalistic agenda, the aim often being to establish the historical homelands of the scientists' own nation. Gustaf Kosinna (1858–1931) is usually

considered the foremost exponent of this approach. It was a rather short step from identifying ancient archaeological “cultures” to linking them to historically known peoples and nations. Archaeological finds thereby came to represent areas of original settlement that many claimed should be returned to the states whose inhabitants were seen as being most closely related to the ancient population. These notions were complemented by the race theories of the day, which would have such devastating consequences in Nazi Germany, though they did not emanate from there. Within the research unit that Heinrich Himmler had included in his infamous SS, a unit called *Ahnenerbe*, research was also pursued regarding the kinship of the Germans and the ancient Goths. During Operation Barbarossa – the German assault on the Soviet Union – when enormous areas in Eastern and South-eastern Europe came under German dominion for a few years, expeditions were undertaken to the Crimean Peninsula, among other places, to document ancient Gothic settlements there. The German colonies planned for the conquered areas under the aegis of the SS were ideologically justified as a historic homecoming for Goths and other Germanic peoples in the East.

With our knowledge of the consequences of the horrors of the Second World War and the exposure of the crimes of the Nazis as part of their race policy, it is easy to understand that anything that could be related to this was blacklisted. This also entailed that research about the Goths was left out in the cold, especially research dealing with the origin and earliest settlements of the Goths. Through no fault of their own, the prehistoric Gothic people had become associated with extreme nationalism, racism, and German expansionism, all of which put a damper on this research for a considerable time. However, in recent years scholarly interest in the earliest history of the Goths has gradually been rekindled, and scholars today are at pains to distinguish between the misuse of Gothic history and that history itself. Of course, the ancient Goths themselves have nothing to do with the 20th-century overtones and their terrible consequences. As we soon shall see, the Goths of late Antiquity in Southern Europe can just as readily be associated with tolerance and a tradition of learning, and they constitute not least a fascinating common European cultural heritage. It is therefore appropriate to take a brief look at what can actually be said about the earliest history of this legendary people.

Who, then, were the Goths?

The historical source we have regarding the origin of the Goths is the Byzantine historiographer Jordanes' work *De origine actibusque Getarum* (On the Origin and Feats of the Goths), usually called *Getica*, which was written in Constantinople in a.d. 551. According to Jordanes, the Goths migrated from an island in the Northern Sea, called *Skandza*. Most scholars agree that the name Skandza refers to Scandinavia, which was considered an island in Antiquity and the Middle Ages. Under their king Berig the Goths left Scandinavia in three ships, to seek a new land. They called the

The traditional idea of Gothic emigration from Sweden may be partly correct.

place they found *Gotiskandza*, and it is thought that the name refers to an area by the mouth of the River Wiśla in today's Poland. Jordanes traces the migration of the Goths to the southeast, where they ultimately settled in a geographically vast area northwest of the Black Sea. From the end of the 4th century onward, the history of the Goths is also depicted in other sources, but all details about their origin and most ancient history is shrouded in obscurity.

Jordanes' piece is an abridged version of a larger work, *Historia Gothorum*, which has been lost. It was written in about 525 by Cassiodorus Senator, an elevated court functionary at the court of the Gothic king Theoderic the Great in Ravenna. At that time, Ravenna had become a flourishing capital city in what is usually referred to as the East Gothic, or Ostrogothic, Empire. The value of Jordanes' work as a historical source is contentious. Especially the parts that treat the origin of the Goths transpire in a period that is several centuries before both Cassiodorus and Jordanes lived. Many believe that the legend of Gothic descent is partly fabricated, but that it also contains a kernel of oral tradition. History shows that orally transmitted narratives often have an uncanny capacity to be preserved from one generation to the next, at least in important respects.

In older historiography, and into the first half of the 20th century, many scholars maintained that Jordanes' history of the origin of the Goths was largely correct. The issue that was discussed was rather what specific area in Scandinavia the Goths came from, while their Scandinavian origin as such was not questioned. Gotland as well as Öster- and Västergötland in today's Sweden were regarded as good candidates. The linguistic closeness of the words *got*, *götar*, and *gutar* (Gotland islanders) is a key reason for this connection, and the general linguistic similarities between Gothic and Scandinavian languages have never been denied. Fundamentally the word *got* is identical to *göt* and *gut*, and their original meaning is probably "to pour out" or "one who pours out," possibly in the sense of "one who tosses out (sows) grain" (that is, a man). The name of the people can therefore be interpreted as a general name for a man or people or alternatively also as "people who live where the river pours out its water." Old Gutnian, the language that was spoken on the island of Gotland in the Baltic, is especially close to Gothic, although the languages are not identical. Scandinavian languages are counted among the North Germanic languages, whereas Gothic is a language in the now completely extinct East Germanic group.

In modern historical and archaeological research the theory of a major migration as the underlying reason for the appearance of the Goths on the continent has largely been abandoned. To some extent, this development is fully understandable, a result of more critical use of sources on the part of scholars. At the same time, the overly vigorous rejection of theories of Gothic migration that has sometimes marked the work of researchers can also be explained by a reluctance to be associated with the devastating historical abuses of Gothic history. It seems dubious to assert that there is no evidence of a true connection between the Goths and Scandinavia. Even in a meticulously critical reading of the sources, there is considerable evidence to indicate that the link with Scandinavia is not a mere fiction. Archaeological finds, linguistic similarities, and good transport routes between the continent and Scandinavia all indicate at least extremely close ties, and probably some form of shared ancient history as well.

The Goths and Scandinavia

Where historical sources are lacking, archaeology can shed light. As mentioned, the region that identified as Gotiskandza is the area between the lower courses of the Wiśla and Oder Rivers, especially the area surrounding the Bay of Gdańsk. Some language scholars also maintain that *Gdansk* (German *Danzig*) is actually a direct further development of the ancient Gothic name *Gotiskandza*. From the estuaries it is easy to cross the sea, via Bornholm, to Scania (Skåne) and the coast of Blekinge or northward to Kalmar Sound and the east coast of Sweden. This waterway has been extensively used throughout history, also in modern times.

In this area there are remains of the archaeological so-called Wielbark Culture, which is usually identified with the Goths. It developed into its

known form during the centuries preceding the Common Era. The name refers to the burial ground at Wielbark (Willenberg) that was excavated in the 1920s and 1930s by the German archaeologist Reinhard Schindler, when the area was still part of Germany. During the period after the Second World War, several major burial grounds representing the Wielbark Culture were examined by Polish archaeologists, such as Lubowidz, Cecele, and Pruszcz Gdańsk.

The emergence of the Gothic people on the coast of the Baltic has been interpreted in many different ways. According to the Polish archaeologist Ryszard Wołagiewicz, the Wielbark Culture evolved from earlier local cultures. He claimed that this transformation took place in the middle of the first century a.d., when the Wielbark Culture received an injection of new peoples, some of them from Scandinavia. The Polish scholar Przemysław Urbańczyk has proposed a similar hypothesis. He maintains that small influential groups of Scandinavians took control of the northernmost part of the so-called Amber Route, an important trading route between the Baltic coast and Southern Europe. Along such trade routes there was lively traffic between Northern Europe and the Roman Empire. Recent research shows that Scandinavians were highly active participants in exchanges with the Roman cultural sphere. These took the form of commerce, but not least also in the fact that young men from Scandinavia enlisted for varying periods of time as soldiers in the auxiliary troops of the Roman army. Allied peoples and trading posts on the other side of the Baltic were a natural first stop and a gateway to the continent for the peoples from the North.

This connection can be traced in, for example, grave finds from the Roman Iron Age (a.d. 1–400), in Sweden and Poland. Typical graves in parts of the Wielbark Culture, with parallels in Scandinavia, are round stone formations with edge chains, stone circles, erected stones, and flat mounds. Some stone formations have complicated forms such as concentric stone circles or cruciform stone formations. Typical metal objects in women's graves are arm rings of silver or bronze, charms of silver or gold, and various types of broaches – fibulas. In the more extravagant graves the deceased had been placed on the pelt of a predatory animal, which is seen from the fact that claws and middle foot bones from various animals are found in the graves. At the same time it can be said that most of the grave finds differ from these. This in turn can support the theory that it was primarily certain groups on both sides of the Baltic who were in contact with each other, whereas the majority of peoples in the neighbouring area did not necessarily take part in this exchange. These people had close connections and with time their material culture came to resemble each other's more and more. The background may have been trade connections, travelling craftspeople, young men enlisting as soldiers, but also marriages and other alliances between influential families.

Linguistically they came to be close to each other as well, perhaps closer than many neighbouring peoples on the mainland. The sea, lakes, and rivers did not keep people apart; indeed, people were united by waterways.

Cat. no 14.

Armringar funna i Skälv i Östergötland, typiska för Wielbarkkulturen i Polen. Har möjligt tillhört en gotisk kvinna som varit gift med en betydelsefull skandinav. / The arm rings in the grave from Skälv in Östergötland, Sweden, are typical of the Wielbark Culture in Poland. They may have belonged to a Gothic woman who was married to a prominent Scandinavian man.

Up until the age of steam and the railway in the 19th century, the fastest and most efficient transports were along water routes.

Exports of pelts, hides, and leather from Scandinavia were probably extensive during the first centuries of the Common Era. There are theories that the Roman army was the foremost purchaser of these items. It is known that the Roman legions consumed enormous amounts of hides and leather, for uniforms, tents, and other equipment. They were procured partially outside the boundaries of the empire, and it is likely that some of these goods came from the North. It is possible that the trade in pelts and hides had a long tradition further back in time. The growing prosperity in the circles surrounding certain Scandinavian kings that can be traced as early as the Bronze Age may be related to such activities. An important impetus for Scandinavians to take control of parts of the Amber Route in Poland may have been to maximize their profits from exported goods.

A reasonable scenario is thus that the Gothic people arose as a result of long-standing and intensive relations between Scandinavia and the areas surrounding the major estuaries on the southern coast of the Baltic. Long-term contacts with other peoples may have changed the local coastal culture over time, which in turn prepared the way for further immigrants from Scandinavia. These people did not arrive in an entirely foreign culture; it was well known from multiple generations of trade relations. Family ties were also probably maintained, and the languages were very close to each other.

Barbarians and civilized people

The Wielbark Culture expanded to the southeast during the 2nd and 3rd centuries a.d. The material culture associated with the Goths in South Russia and Ukraine are referred to by archaeologists not as the Wielbark but rather the Chernjachov Culture, after an excavation site near Kiev. A Gothic-dominated area ultimately came to reach from the Baltic to the Black Sea and eastward all the way to the Volga. In South-eastern Europe the Goths were present at the attack from the Huns (an Asian equestrian people) in c. 375, the event that is usually regarded as having prompted the Great Migration (c. 375–550 a.d.), a period of extensive warfare and far-reaching migration. The Goths were already divided into two main tribes, called Ostrogoths and Visigoths respectively. These names are usually translated as East and West Goths on the basis of the peoples' settlements in relation to each other. Both words, however, are actually derived from the peoples themselves, with the name Ostrogoth apparently interpreted as meaning “the shining” Goths, for example.

Pressure from the Huns forced groups of Goths – primarily Visigoths – to seek refuge in Roman territory, while other groups remained in place and submitted to the rule of the Huns. For the Goths that fled to Roman territory, the initially peaceful coexistence soon turned into hostilities. The attacks of the Goths ultimately came to play a decisive role in the fall of the Western Roman Empire, and the Visigoths conquered and plun-

dered the very city of Rome under their commander Alarik in 410. Oddly, the Goths nevertheless gradually became the heirs of Western Rome. The Ostrogothic (or East Gothic) Empire in Italy became a great power from the late 5th century to the middle of the 6th century, when the area was conquered by the East Roman, Byzantine Empire, in the so-called Gothic Wars. Under the legendary East Gothic King Theoderic, usually referred to as Theoderic the Great, the East Gothic Empire largely sustained the Roman civilization and tradition of learning. In Spain and Southern France there was already another Gothic state in existence, the Visigoth (West Gothic) Empire. This survived up to the Arab conquest of Spain in the 8th century, and vestiges of this empire remained even longer. Many medieval Spanish noble families traced their descent back to the Visigoth nobility, although the Gothic language and the Gothic identity had died out.

The last remnants of the Gothic language and culture survived considerably longer, however. On the Crimean Peninsula in the Black Sea, where the Goths had lived since the spread of the Chernjachov Culture in the period prior to the Hun invasion, groups of Goths continued to live a much longer time. From the late Middle Ages there are reports of people in the Crimean who spoke a language that was thought to be reminiscent of German. The last known mention of someone who spoke Gothic in the Crimean is from the 16th century, when a German traveller in the area encountered two men, one of Gothic descent and another who was Greek. The Gothic man had no living knowledge of his language, but his Greek friend could still speak the Gothic tongue. It was perhaps the last time in history that Gothic was spoken in an unbroken tradition.

Today our primary source of the Gothic language is the so-called *Silver Bible* (Codex Argenteus), which is preserved at Uppsala University Library. The Silver Bible is a unique Gothic manuscript and is thus of exceptional value in terms of language history – the only more or less comprehensive text of the Gothic Bishop Wulfila's Bible translation from the 4th century. However, the Silver Bible is from more than a century later, probably produced as a lavish Bible at the court of Theoderic in Ravenna. From there it made its tortuous and partially unknown way to Uppsala, via the monastery in Werden and Emperor Rudolf II's court library in Hradecany Castle in Prague. Following the plundering of Prague by Swedish troops in 1648, at the end of the Thirty Years' War, the Silver Bible was brought to Sweden, first as part of the library

The Wielbark Culture in Poland is associated with the oldest known settlements of the Goths. Further to the southeast, remains of the Goths are referred to as the Chernjachov Culture instead.

of Queen Christina. After her abdication of the throne in 1654, it was taken abroad but was repurchased by Magnus Gabriel de la Gardie, the then University Chancellor of Sweden, who donated the book to Uppsala University, where it can still be seen.

The contacts between the Goths and their more and more remote relatives in the North did not cease when they migrated towards the more geographically distant areas on the Black Sea and onward into Southern Europe. Relations with Scandinavia were intensive during several periods, and the long journeys to the Black Sea area in fact reach their best-known peaks several hundred years later, during the Viking Age (c. 800–1050 a.d.). There is nothing to indicate, as we have seen, that the wide-ranging journeys of the Vikings and their contacts with peoples in remote regions were a new phenomenon. Perhaps the Gothic contacts from nearly 2,000 years ago were precursors to the extensive network of contacts between Scandinavia and areas in the southeast that were so characteristic of the Viking Age, when Scandinavian warriors served as soldiers guarding the Eastern Roman Emperor, in the so-called Väring Guards. After all, such military service with the Romans and other continental peoples had been a major feature even in the period when Gothic contacts between Scandinavia and the continent were at their most intensive.

An important reason behind the successful expansion and long history of the Goths in Southern Europe was probably their ability to attract and ally themselves with other peoples, who were then also regarded by others as Goths. Although the Goths thereby appeared to be a very populous group, in reality it was probably only a small but influential portion that consisted of “genuine” Goths. The latter seem to have had a strong conservative and resilient cultural identity, but at the same time they were open to and tolerant of other cultures. Their history therefore proves in a very forceful manner the thesis that a strong and secure cultural and linguistic identity is a key precondition for tolerance towards others. Uncertainty about one’s own culture and history makes peoples insecure, ignorant, and thus often intolerant and uncomprehending of other people and their needs. The supreme power among the Goths was found in the social strata that spoke the Gothic language and championed traditional Gothic culture, but many others could attain great influence and elevated positions. Cassiodorus, Theoderic’s Roman statesman and confidant, is a prominent example of this.

The Goths were persistent in maintaining their identity, but without any ambition of making it dominate others. The language and identity were thereby preserved for a very long time amongst the Goths, despite the fact that they constantly wound up in new geographical surroundings. This is a circumstance that makes it probable that Jordanes’ narrative is actually based on ancient oral traditions. The narrative of the people’s roots quite simply meant a great deal to the Goths, so it is hardly likely that they would have accepted a consciously fabricated story.

Wulfila, the Goths and the Bible

WHO REMEMBERS WULFILA today? As recently as a few generations ago, most Swedish schoolchildren had come across the name *Wulfila*, perhaps in one of these other common written forms: *Ulfila*, *Ulfilas*, *Ulphila*, *Ulphias*. And Swedish schoolchildren were not alone in this regard. Today, the name is most strongly associated with the Gothic Bible, notwithstanding that there is a species of spider known as *Wulfila*, as well as a glacier in the Antarctic. Swedes, in particular, are likely to associate the Gothic Bible with the Silver Bible or *Codex Argenteus*. But there are, as will be seen, other Gothic biblical manuscripts, such that sticklers may incline to questioning the very notion of a unique Gothic Bible.

Like most of the other circumstances surrounding Wulfila, his year of birth is a matter of some controversy. But AD 311 is the year most often cited, on account of which we this year celebrate the 1700-year anniversary of his birth. The year of Wulfila's death is, needless to say, also open to question, but he is customarily taken to have died during or shortly after the First Council of Constantinople, convened in 381.

This 1700-year anniversary, naturally, will provide an occasion for various conferences, exhibitions and publications throughout the world. Philologists have been concerned with Wulfila since the 16th century; the "apostle of the Goths" has also, through the centuries, been a focus of study for church historians, historians, archaeologists, art historians, social philosophers and many others, on account of which the manifestations of this anniversary year admit of a strong inter-disciplinary character.

Wulfila, then, was a Goth, a Visigoth (or "western Goth," as it is sometimes improperly put). The passage of time has seen the memory of the Goths bent to various purposes. Among other things, the Goths were made a pillar of the glorious antiquity on which Sweden so gladly prided itself during the time of the Swedish Empire. The work of the 6th century Constantinopolitan Gothic historian Jordanes recounts the story of the brave and honourable Goths who emigrated from the island of Skandza (i.e., the Scandinavian Peninsula). A tradition, accordingly, long predicated the Swedish Empire and was in fact firmly in place by the time the brothers Johannes and Olaus Magnus entered the scene during the 16th century. Olaus liked to go by the name *Olaus Magnus Gothus*, and the Goths are much present in his great work, dated 1550, on the Nordic peoples. The *Carta Marina*, his epochal map of the Nordic region, which he completed

in 1539, was by him referred to as the *Carta Gothica*. The tradition was already vigorous in medieval times, not least in Spain, where it has played a role in how the Spanish national heritage is represented. The Visigothic element has served as a link between the periods before and after the time of the Moors, thus providing a sense of Spanish continuity.

In 17th century Sweden, Gothic heritage was all the rage. Johannes Bureus, Georg Stiernhielm and many other writers enthusiastically carried the Gothic standard. At the head of the procession, needless to say, went Olof Rudbeck, with his *Atlantica (Atland eller Manheim)* of 1697–1702, and King Gustav II Adolf.

During the Enlightenment, in the 18th century, the Goths fell out of focus. Then came the Romantic Era. The Gothic League was founded in 1811, and Erik Gustaf Geijer and his like created a ferment in which the Goths figured prominently. The reverberations of this Romantic wave carried all the way into the 20th Century.

In recent years, Wulfila has been touted as an early European of the modern cut. Rossen Milev has produced a literary sketch in which parallels are drawn between Wulfila's Goths and the Bulgarians, the Roman Empire and Europe and Europe and the EU. In a piece published alongside the present one, Milev asks whether Wulfila might not be regarded as a pioneer of the European system of values and, more generally, Europeanism. His answer, it goes without saying, is affirmative.

An old Swedish tradition holds that the Goths originated in Sweden and wandered southward through Europe. The impulse can be traced to Jordanes' origin narrative. In *De origine actibusque Getarum* ("Origin and Deeds of the Goths"), customarily known as *Getica*, he tells as already mentioned of a migration from the island of Skandza, from which the Goths set sail in three ships under their king Berig. Jordanes' history, in turn, is a summary of Cassiodorus' *Historia Gothorum*, a lost work written for Theoderic. The story of a migration from Scandinavia is not without substantial support, but the evidence is of course not univocal. One contrary interpretation is that the Goths originated from some other Northern European location to spread in a variety of directions. Another, articulated by Anders Kaliff in his *Gothic Connections* (2001), is that the movements of the Goths throughout Europe should not in the first instance and at any rate not exclusively be seen in terms of migration from north to south. These movements can also be interpreted as motivated by the need to maintain various kinds of trade, family and other contacts, consistent with the idea that more than one direction were involved.

At any rate, we take the Goths to have been, at the time of the birth of Jesus, an agricultural people settled on the plains surrounding the mouth of the Vistula. In about the year 100, Tacitus refers to them as *Gothones*, describing them as a people governed by kings. The geographer Ptolemy calls them *Guthones* and indicates that they were still settled in the same area in the mid-2nd century. An extensive migration from this part of the Baltic coast was thereafter set in motion, involving members of various East Germanic tribes, with the Goths prominently represented.

The Goths moved through what today is Russia towards the Black Sea, where they could be found by the mid-3rd century. The migration transformed them into a warlike people, and their ravages naturally entailed great challenges for the settled peoples they encountered. The Roman troops that attempted to defend the Roman territory and its population against Gothic advances did not have an easy time of it. One well-known anecdote recounts the fate of the Roman emperor Decius, who fell, together with his son, in a great battle against the Gothic king Cniva in 251.

The Goths had a fleet in the Black Sea, allowing them to ravage along the coasts. They passed through the Bosphorus, reaching Asia Minor and Greece and spreading misery. By 269, the Romans had regained their courage and managed to defeat and divide the Goths in the Battle of Naissus (now Niš in Serbia and, incidentally, the birthplace of Constantine the Great). The Romans were led by the emperor Claudius, who following this great accomplishment could pride himself on the byname *Gothicus*.

The Goths were thus split into two main groups: the Visigoths and Ostrogoths. The former came to be based in western regions of Europe, though it bears mentioning that the prefix *visi-* has nothing to do with the west but, rather, indicates goodness or nobility. Notwithstanding that the Ostrogoths spread out to the east, the prefix *ostro-* has nothing to do with that direction but rather, presumably, signifies lustre. The Visigoths found a home in Dacia (now Romania), where they stayed for about a hundred years. The Ostrogoths moved to the area of the present-day Ukraine, which they succeeded in conquering, having become a people of feared horsemen. But then the Huns, the true horsemen from the east, entered the picture and defeated the Ostrogoths, who for a long time remained the Huns' subjects. The most famous Hunnic ruler came, in fact, to bear a Gothic name, *Attila*, meaning "little father." The Visigoths, by contrast, eluded the Huns and were allowed into Thrace, thus becoming part of the Roman Empire, on the condition that they adopt Christianity. They did not, however, remain quiet but repeatedly attacked their hosts and were sometimes put down. At the beginning of the 5th century, the Visigothic king Alaric and his army set out for Milan with warlike intentions. Milan was at that time the capital of the Western Roman Empire. The emperor

Klädsel för visigotiska högreständspersoner.
Efter Kokowski (kat. nr 18). / Dresses for Visigothic upper class according to Kokowski (cat. no. 18).

Honorius responded by moving to Ravenna, which was easier to defend. The Romans attacked the Visigoths at Pollentia and defeated them, after which the Visigoths retired to Dalmatia, on the Adriatic, to bide their time. In the year 408, Alaric set off on another campaign through Italy and succeeded in entering Rome. Despite repeated pillaging in Rome and other places, the Romans refused to recognise the Goths' legitimacy as rulers of Italy. The Visigoths also entered southern Gaul, where they lay claim to a number of major cities.

Galla Placidia, sister of the Western Roman emperor, was taken prisoner of war by the Visigoths during their ravages in Italy. Although the Visigothic king Atawulf is said to have married her for love, the union certainly also represented an attempt at integrating Gothic and Roman elements in Italy politically and culturally. The son they had together died young, and Atawulf was soon murdered. Galla Placidia, however, survived to marry again, give birth to a future emperor and serve on this account as temporary ruler of the Western Roman Empire. The mausoleum in Ravenna that she had built for herself is a very special place, with an inner beauty that prompts veneration. She died in 450. Seventy-six years later, another great personage whose mausoleum would become renowned died in Ravenna: Theoderic the Great. Thus are the Visigothic and Ostrogothic joined at this place.

The Visigoths returned to Gaul and, to make a long story short, managed by the end of the 5th century to gain control of what is now southern France and the greater part of Spain. Goths were a small part of the population in these areas but represented the governing element and held power until Arabs pushed northward at the beginning of the 8th century.

The Visigoths were Christianised early, while the Ostrogoths were not converted until the second half of the 5th century. After slipping from the Huns' grasp, the Ostrogoths moved in the direction of Italy. They were granted permission by the Eastern Roman Empire to settle in and rule Pannonia. It was there that Theoderic, subsequently to be known by the byname *the Great*, was born. As Theoderic gradually came to shoulder his father's kingly responsibilities, he was urged by the emperor – at whose court he spent a number of years as a sort of hostage – to settle in Italy and serve as its ruler. Theoderic set out with his entire tribe and managed over time to build up a socially and culturally prominent sphere of influence within which he came to rule in the manner of the ancient Roman emperors.

Theoderic's reign in Italy was followed by those of a number of other Gothic kings, until the emperor Justinian I, with Belisarius as his general, determined to gain control of the provinces of the once Western Roman Empire and initiated the long Gothic War. The war has been described by the chronicler Procopius, who travelled with the imperial troops in something like the capacity of an embedded reporter. The conflict ended in 561 with the defeat of the Ostrogoths. The Visigoths' reign on the Iberian Peninsula was broken with the advance of the Moors in 711.

Remnants of the Gothic people remained in Italy until the 11th century, in Constantinople until the 13th century and in Spain as late as the 15th century. In 1563, the Flemish diplomat Ogier Ghiselin de Busbecq came across people of Gothic identity in the Crimea, prompting him to draw up a glossary of Gothic words. The Goths are thereafter thought to have disappeared into the shadows of time.

But Wulfila's time was the 4th century. Thanks to him and his *Gothi Minores* (little Goths), posterity can draw on a whole different picture of the Gothic than that based on the memory, for which German Romantics were prone to swoon, of barbarian chieftains. Piety, love of peace, culture and education are the hallmarks of this alternative representation.

There are few sources of information about Wulfila. The Arian bishop Auxentius of Durostorum, Wulfila's pupil, is the one most closely connected to the historical Wulfila. Philostorgius of Cappadocia, who was born in 364 and died after 425 (when his *History of the Church* leaves off) represents another important source. Socrates of Constantinople, or Socrates Scholasticus, born in about 380, mentions Wulfila and his *Gothi Minores* in his *Historia Ecclesiastica*, which covers the time until 439. Sozomen's *Historia Ecclesiastica* also mentions Wulfila and his Goths. Sozomen, who hailed from Palestine and was a Constantinopolitan lawyer as well as an Orthodox Church historian, died in 443. Theodoret (c. 393–c. 466), who served as Bishop of Cyrrhus (Nebi Huri in ancient Syria), depicts the Arians in a decidedly negative light in his church history. Some twenty lines are devoted to Wulfila and his Goths. We have already mentioned Jordanes. Isidore of Seville, or Isidorus Hispalensis (c. 560–636), a bishop, writer and church scholar, was a great opponent of Arianism. His work *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* contains a small paragraph on Wulfila. It is mentioned that the bishop Wulfila introduced the Gothic alphabet and translated the New and Old Testaments to the Gothic language. Space is also devoted to Wulfila's Arian worldview.

Wulfila was raised a Christian in an otherwise largely pagan society. He was descended, via a female line traced to one of his grandparents, from Greek-speaking Cappadocian Christians taken prisoner in Gothic raids and transferred to the province of Dacia, which officially came to be called *Gothia*.

We know nothing about Wulfila's education, but have it that he assumed the post of *lector* at the church in Gothia by the age of 30. This position entailed a certain amount of Bible study and thus served as good preparation for his future career as a translator. We can infer, from the fact that masses at the Gothic church were held in the Gothic language, that Wulfila had already done some translation by this time. Philostorgius relates that the Visigoths under Constantine's rule sent Wulfila and several other emissaries to the Roman Empire and that Wulfila was made a bishop by "Eusebius and the bishops around him." The Eusebius in question was Eusebius of Nicomedia, one of the era's most prominent bishops and an Arian, who in 337 baptised Constantine the Great at the latter's death-

1	þ	a
2	þ	b
3	þ	g
4	þ	d
5	þ	e
6	þ	q
7	þ	z
8	þ	h
9	þ	þ
10	þ	i
20	þ	k
30	þ	l
40	þ	m
50	þ	n
60	þ	j
70	þ	u
80	þ	p
90	þ	-
100	þ	r
200	þ	s
300	þ	t
400	þ	w
500	þ	f
600	þ	x
700	þ	h
800	þ	o
900	þ	-

Nicopolis ad Istrum idag / today.

bed. It has been disputed exactly when Wulfila was made a bishop and whether Eusebius in fact performed the office.

The years 347–348 saw the first wave of persecution of Christians in Dacia/Gothia, to be followed by a number of others, the most extensive of which occupied the years 369–372. Of the first wave of persecution, Auxentius writes that many men and women were martyred. The emperor Constantine II sent word to Wulfila that he and his multitudes were welcome in the Roman Empire, where they

might settle in an agricultural area outside the city of Nicopolis ad Istrum (meaning “victory city on the Danube”) in Moesia. Much suggests that Wulfila’s Gothic settlement was situated south of the city at the foot of the north slope of the Balkan Mountains. It is there that Jordanes finds the descendants of the *Gothi Minores*, of whom he writes that they “occupy the Nicopolitan region to the foot of Haemus Mons,” using the name given in antiquity to the Balkan Mountains (Bulgarian: *Stara Planina*). Here, on the fields and slopes separating Nicopolis from the Balkan Mountains, was situated the Gothic settlement that Wulfila presumably regarded as a kind of nation. It was not, being part of the Roman Empire, a nation in the 19th century romantic meaning, but represented an ethnically coherent group of people sharing a language and religion.

They were farmers for the most part. But Wulfila clearly entertained the ambition of developing a learned culture within the Gothic nation. He introduced an alphabetisation programme based on a Gothic alphabet of his own creation. And the fund of wisdom he provided to his people through his translation of the Bible was, needless to say, in his own eyes, the basis of all knowledge and education. Wulfila’s Goths outside Nicopolis also presumably had contact with other surrounding cities. The city of Trnovo (alternately, *Tǔrnovo* or *Tǎrnovo*), which today is called *Veliko Tarnovo* (here again there are several transliterations) was one such city. It should certainly be reckoned part of the homelands or at least stomping grounds of Wulfila’s Goths.

The ideas of Arius were rejected at the First Council of Nicaea by the “church fathers,” i.e., the 318 participating bishops. But it turned out that many of the bishops essentially shared Arius’ views, and a number of them were openly Arian. Not the least of these was Eusebius of Nicomedia, the bishop who formed the closest bonds to Constantine the Great and came to be Archbishop of Constantinople. As already mentioned, it was he who baptised Constantine at the latter’s deathbed. But with later emperors, the winds would change. Theodosius I convened the First Council of Constantinople in 381, at which Wulfila participated and died. On the agenda was the final elimination through legislation of all pagan and heretical teachings and the re-ratification of the Nicene Creed.

For Wulfila, the question was not whether Christ was divine; that was granted. Wulfila professed that God’s only son was Lord and God, despite not being of the same essence as the Father. What is meant here? Clearly, that the Son was of an essence *similar* (Greek: *homoios*) to that of the Fa-

ther. The Son then, had a divine essence that was not identical to that of the Father, but only similar. This understanding of the Trinity has been called, variously, *homoian*, *semi-Arian* and *half-Arian*.

According to tradition, Wulfila translated the entire Bible to the Gothic language, save for the Books of Kings, the character of which was judged to be all too martial given that Wulfila did not wish to inspire his warrior compatriots to warlike deeds. He primarily translated from Greek to Gothic and appears to have used a variety of masters, commentaries and versions. He is also supposed to have referred to several Old Latin translations.

Many commentators have expressed scepticism about Wulfila's having translated the entire Bible. The principal argument is probably that time limitations would have made this impossible. His other responsibilities were extensive, and his time and situation were stormy and unpredictable. But there have certainly been other whole Bible translations that came to be under extremely difficult conditions.

The largest Gothic manuscript to have survived is the *Codex Argenteus*, or Silver Bible, in Uppsala University Library. It represents the remains of a Gothic evangelarium. Of the original manuscript's 336 pages, 187 are held in Uppsala and one in Speyer. The *Codex Argenteus* was written during the reign of the Ostrogoths in Italy at the beginning of the 6th century, in all likelihood in Ravenna. It was written on purplish parchment of very high quality in gold and silver ink, with silver accounting for the greater part; thus the names *Silver Bible* and *Codex Argenteus*. It was meant to be a work of art and was probably originally furnished with a fine binding decorated with pearls and precious stones.

Biblioteca Ambrosiana in Milan holds five Gothic manuscripts previously held by the Benedictine Bobbio Abbey. The manuscripts presumably originated in Theodoric's Ravenna and may have been written in the early 6th century. They are palimpsests, that is to say, manuscripts whose original script was partially scraped away to make place for new writing. These Gothic manuscript fragments are referred to as the *Codices Ambrosiani A–E*. Several pages that originally belonged to this set are held in Turin and in the Vatican Library. All of the *Codices Ambrosiani* contain biblical texts – drawn from the Gospels, the Epistles of Paul and the Book of Nehemiah – but the pages in the Vatican Library also contain a commentary to the Gospel of John that is customarily known as the *Skeireins*, the Gothic word for “explanation.”

The Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel holds the so-called *Codex Carolinus*, which consists of four palimpsest pages and contains parts of Chapters 11–15 of the Epistle of Paul to the Romans. It comes from a dual-language Gothic-Latin codex written during the early 6th century.

Codex Gissensis was a small fragment, a section of a double page with text from Chapters 23 and 24 of the Gospel of Luke from a Gothic-Latin codex. The manuscript has been lost. It was discovered in Egypt but came to belong to the Giessen University Library, where it was destroyed in a flood

in 1945. All that remain are photographs and reproductions. The fragment dated to the early 6th century.

In 1954, a lead roll with Gothic text was discovered in an Ostrogothic grave in Hács-Béndekpuszta in Hungary. The text, of the Lord's Prayer from Matthew and Luke and Jesus' prayer in John 17, was not deciphered until the 1990s and probably dates to the 5th century.

Numerous editions of the Gothic manuscripts have been published. Those of the *Codex Argenteus* account for an especially significant share. The first of these, *editio princeps* was published by Franciscus Junius in 1665. The last printed edition was the great photographic facsimile published on the occasion of the 450th anniversary of Uppsala University in 1927.

Wulfila is traditionally thought to have created the Gothic alphabet. The Goths had previously used runes to the extent that they had written anything at all. The significance of Wulfila's alphabet has generally been understood in relation to his Bible translation, as marking the transition from paganism to Christianity, and in terms of his ambition to create a learned Gothic culture. Providing the language with its own alphabet served to raise its status, indicating it as a fit medium for reading and writing. Biblical texts written in "heathen" characters might not have provided sufficient motivation for the translator. In addition, the new alphabet was probably better adapted to Gothic phonemes than were the runes.

Scholars have disputed the provenance of Wulfila's characters. The Greek, Latin and runic alphabets have separately and in various combinations been put forth as having provided the point of departure. Today it is largely agreed that the Greek alphabet was the primary model, though the situation is not entirely clear. And it is important not to confuse Wulfila's Gothic alphabet with what in medieval and later contexts is called *Gothic script*, the elaborate, angular script that 15th century humanists disdained as barbaric, non-Roman, non-Latin, in a word, *ugly*.

It may well be true that without Wulfila, there would not be any text that we today could certainly identify as Gothic. We would know nothing of the Gothic language, just as we know nothing of most of the other East Germanic languages (those of the Burgundians, Gepids, Heruli, Rugians, Scirii and Vandals). Our knowledge of the Gothic language is a cornerstone of German philology.

Wulfila's contribution to European culture was not only of a linguistic nature. His distinctive brand of Arianism is, of course, a thing of the past, but many have followed in his footsteps in combining the roles of ecclesiastical and popular leader, often in the name of peace, ecumenism and humanism. Figures like Nathan Söderblom, Makarios of Cyprus and Desmond Tutu come easily to mind. Wulfila is also interesting in terms of prefiguring early Europeanism. The Gothic element in European history has served both constructive and destructive roles. As a symbol of this element, Wulfila represents decidedly greater benefit and appeal than the entire collection of warring barbarian chieftains.

ROSSEN MILEV

Wulfila and the new Gothology since 2005

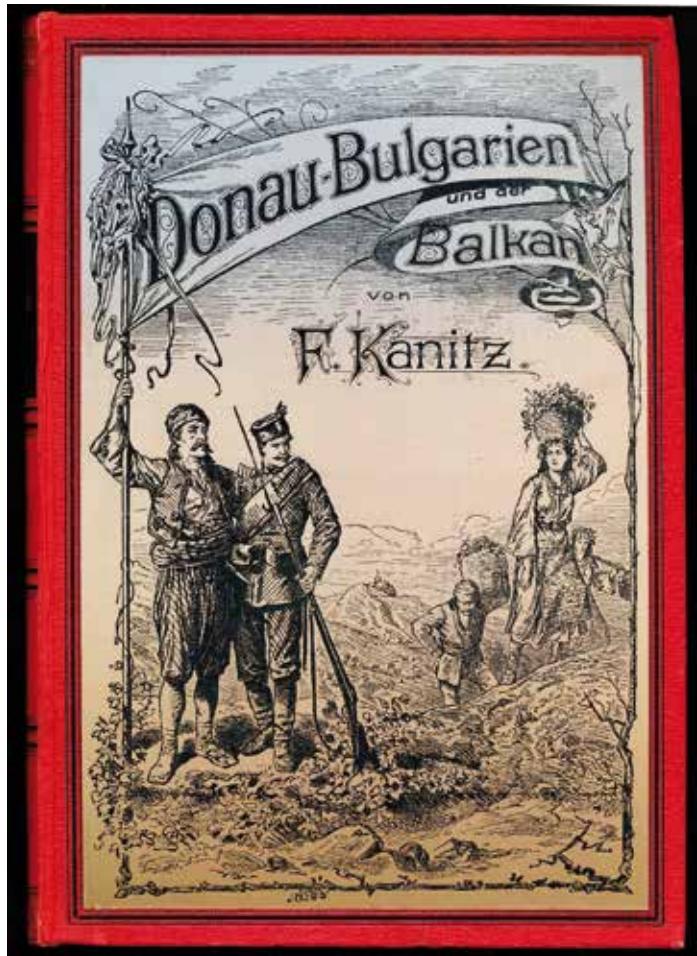
THE YEAR 2005 was declared the Year of Albert Einstein. The reason was that some of Einstein's most central discoveries were formulated – virtually simultaneously – in the course of a single year, 1905. Perhaps one of his most remarkable discoveries was the *theory of relativity*, in which one of the main factors is the Observer and the way in which his angle of view alters the place and meaning of physical phenomena and the laws of physics.

The Observer and the angle of view also apply to the new research perspectives on Wulfila and the Goths that have emerged among us here in Bulgaria. They are objectively determined by the place from which we make our observations and research history. The place determines our specific perspective to “from the inside,” providing a new *inside* perspective on the “Apostle of the Goths” and his transformation of Gothic culture.

Right here in Moesia, which today is Bulgarian, Wulfila translated the Bible to the language of the Goths, devising the Gothic alphabet for that purpose. It was here that the Goths, following their long migration from Scandinavia through what today is Poland, Russia, Moldavia, Ukraine, and Romania, largely adopted the Christian faith and associated themselves with the culture of the Roman Empire. They became part of Greco-Roman civilization, ultimately establishing the first early medieval countries in Western Europe, with capital cities in Toulouse, Toledo, and Ravenna. This is one side of the role of the Goths and Gothic culture as a mediating, unifying, and conjoining link between ancient and medieval Europe.

The other side, not less important, requires a special kind of attention, namely from our point of departure in Bulgaria with our inside perspective, that is, the cultural and ecclesiastical legacy that the Wulfila Goths, the so-called *Gothi minores*, have left in our country. Such as their contribution to the development of our Bulgarian nationality. As we know, it was Wulfila’s Goths who founded the city

of Veliko Tarnovo, which subsequently became the medieval capital of Bulgaria, and it was mainly the Goths who were the first champions of Christianity when Slavic Bulgarian culture was established here since the 7th century. Perhaps the most important part of the Bulgarian inside perspective on the Gothic has to do with Wulfila's Gothic alphabet. It was found (and this emerged from our Gothic project in 2003) that it actually constituted the basis for the creation of the Cyrillic alphabet in the 9th century, an alphabet now used by 200 million people in the world. The connections between the two alphabets are merely another symbolic expression of a centuries-long relationship between Gothic ancient Christian literature and culture in the Bulgarian countries and new Slavic-Bulgarian literature and culture. In this context there is reason to recall a statement by the Frankish historiographer Walahfrid Strabo in the 9th century in which he speaks of Gothic Bibles and

Gothic liturgy in the city of Tomis (today Constanta) on the Black Sea, one of the central places in medieval Bulgaria. Of course, it must be emphasized from a broader linguistic perspective that what today is Bulgaria is actually the main arena for the interplay of Gothic, Slavic, Thracian, and Bulgarian. After all, we know that it is from medieval Bulgaria that the Church Slavic language and Church Slavic literature spread afar to countries in Eastern and South-eastern Europe and played an important role in the development of Russian, Serbian, Romanian, and other literary cultures. So the question of what is unknown and what is fully researched regarding Gothic elements of the Church Slavic language has been formulated on the basis of our inside perspective, as has the general question of Gothic loanwords in present-day Slavic languages (a task we have ahead of us).

But our inside perspective is also an outside perspective in relation to the Gothic language and Gothic culture. This involves old Germanic phenomena that have a direct connection to the Scandinavian, German, English, and Dutch languages, for example. At first blush it appears to be a paradox, but viewed from a modern scientific angle it is also a matter of a natural joining and weaving together of Gothic with the Greek, Roman, Slavic, and Turkic languages of the Balkans and surrounding the Black Sea.

Broadly speaking we have a formula here bringing to fruition European intercultural developments that have occurred over the last few centuries.

The Goths were originally Germanic. They contribute to the formation of Slavic, Turkish, and Romance cultures in the Balkans, whereas on the other hand the integrity of Roman culture in Italy, Spain, and France is even stronger. And there Gothic culture was largely fully assimilated. Today we find there little more than individual words, personal names, and place names. But in Bulgaria the mechanisms for intercultural assimilation and adaption are especially important and interesting, as they in fact serve as the foundation of the origin and development of the Bulgarian nationality. In the 3rd and 4th centuries, Goths settled in large numbers in Bulgarian areas. There they encountered Thracians and Celts. When Slavs and Bulgarians settled here a few centuries later, the Thracian-Gothic population (partly Roman, partly Greek speaking) adopted their customs, languages, and cultures. In this way the Bulgarian nationality was gradually formed up to the 10th century, and it evolved as a result of specific intercultural transformations.

Similar processes occurred in most European countries. The Bulgarian model is relatively well developed and clear, and in terms of intercultural integrity, there have never been any linguistic, cultural, or everyday, not to speak of racial, hindrances or prejudices. When Byzantine historiographers describe the formation of the Slavic-Bulgarian realm in the 7th century, they refer to the Bulgarians' unification with the seven Slavic tribes and the Severs (Severi). The Severs lived on the eastern slopes of the Stara planina and were presumably descendants of our Goths.

Sadly, Bulgarian research lags roughly twenty years behind that of other European countries when it comes to the cultural heritage of the Goths and Gothic history. What we can do today is to benefit from the rich experience of our foreign colleagues and formulate questions of our own that in fact alter the paradigm of the place and role of the Goths in the history of Europe. Our perspective is not euphoric, but we nevertheless do not wish to downplay the role of Goths in European history. Our project is therefore panoramic, interdisciplinary, and intercultural. Our particular interest is actually (if we disregard the entirely necessary research involving Gothic archaeology and the Gothic cultural heritage in Bulgaria) mutual associations regarding the *Gothic line* between various European cultures. In other words, this not so much a matter of new data as a question of new associations between already existing facts about early medieval Europe and subsequent history.

Research on Wulfila has a much longer history than research about the Goths in general. This is because church historians even in Wulfila's own day were interested in his achievements. All prominent historians from late Antiquity take up Wulfila in one way or another: Philostorgios, Sozomen, Theophanes the Confessor, Theophylact Simocatta. The tradition of investigating whether Wulfila's contributions to the church were canonical or non-canonical survives to this day, and the study of Wulfila has rather been intensified and rejuvenated from the 19th century onward. At that time research on Wulfila's Gothic language reached a new level, mainly through the transcription of his Bible, whose foremost manuscript

is *Codex Argenteus*, held at Uppsala University Library. But apart from the perspectives of ecclesiastical history and language, general history writing in the 20th century has dealt with Wulfila and his work by trying to understand him in the context of his times, in a world where Christianity was expanding and Antiquity was becoming the Middle Ages. In Bulgaria he is unfortunately unknown to either scholars or the general public. Perhaps with the exception of a small circle of theologians. If he is mentioned at all, it is usually with just a few lines in certain textbooks and reference works. It was not until the 1980s that his work became the subject of research in Bulgaria, in a linguistic context.

The central question we pose today is: what was Wulfila's impact from today's perspective on our contemporary European model of culture and civilization? Should we view him as one of the pioneers of a European system of values – of Europeanism in general? If so, we need to examine Wulfila's achievements and legacy more generally and globally than from the point of view of church history. On the one hand, we should tie our perspective to the general context that has to do with the European Union and our Eastern European countries' embracing of the European project. On the other hand, more concrete impulses can create arguments for this more general plan of civilization, such as the discovery that Wulfila's alphabet can claim to be one of the sources of the Cyrillic alphabet. And even though research is by no means completed, there are good grounds to maintain that Wulfila symbolizes the rudiments of today's Europeanism and the values and traditions of European culture.

Firstly, it was said even during his lifetime that he preached not only in Gothic but also in Latin and Greek to the people living in Moesia. In that sense he can be regarded as one of the fathers of the multilingual and multicultural societies that characterize Europe today.

Secondly, the creation of the first post-Antiquity European alphabet, the Gothic, and the translation of the Bible into Gothic established a standard for the first time, that is, the elevation of an oral “barbaric” language to the level of literature in Europe. This creation by an individual of a written language for the first time in Europe is a colossal achievement; it is a civilizing endeavour and a work of enlightenment, an early example of realizing the universal European will to create a society rooted in knowledge and education.

Thirdly, Wulfila upholds the principle of humanism and tolerance and eschews war and violence, also a characteristic of Europe today. He not only renders his *Gothi minores* good Christians but also a recognized peace-loving nation, something that Isidore of Seville writes about centuries later. We need to bear in mind Wulfila's extremely warlike times to understand the magnitude of his efforts. We know from his biography that he refrained from translating the First Book of the Kings in the Old Testament so as not to further fan the flames of the Gothic warrior spirit. It is in Moesia that his peace-loving and learned Goths establish a literary

school, a cultural centre, that subsequently plays a role in the advent of the Cyrillic alphabet and Slavic-Bulgarian literature.

Fourthly, Wulfila created the first independent model of autonomy within the framework of the own-country-in Europe system. In his case it was a matter of his own country within the framework of the late Roman Empire. Furthermore, he devised an effective and real model for an ancient Christian society. The autonomy of state governance within the framework of the state is also a principle that is reflected, for example, in regional independence in Europe today and in the principle of subsidiarity.

Fifthly, Wulfila's life and work symbolizes adaptivity, the coalescing into a single model of civilization, namely the model of the Goths with that of the Roman Empire and Christian civilization. The potential for people, countries, and nations to open new horizons in their development by uniting and adapting is characteristic of the European Union project today. And let us recall that Wulfila led his Goths during their actual migration in the Roman Empire. He ensured that they would have a better material standard, greater security, and better opportunities to develop.

Finally I would like once again to paraphrase the Einstein anniversary and point out that space and time are not merely categories in physics but also in history. Today we live in times that have many parallels with the days of Wulfila. It is therefore quite evident that we are now poised to understand him better than if we had studied him in an earlier epoch, with its own special view of history. From the perspective of *space* the phenomenon is clear: what once was Moesia and now is Bulgaria is once again on a path to becoming part of the mutual compressed space entailed by pan-European governance with all the political and cultural transformations that can involve. It is remarkable but also wonderful that Wulfila today is a unifying part of the cultural memory of such geographically remote nations as Sweden and Bulgaria. This *compression of space* is intertwined with an *expansion of time*, such as when Wulfila and the Goths were previously left outside the boundaries of Bulgarian historical interest because they were seen as having only a marginal role in the organization and culture of our country. Today they are in fact one of the major cultural and historical factors in our dealings with European culture. And this can also be of interest to Scandinavians, Germans, Italians, Spaniards, and others when they seek out their early ties to our country and our culture.

Katalog

1. Folket och landet

1. "Original-Karte von Donau-Bulgarien und dem Balkan nach seinen eigenen Reise-Aufnahmen in den Jahren 1870–74 ausgeführt von F. Kanitz". *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860–1875*. Band I–III. ... von F[elix] Kanitz. Leipzig 1875–79.

2. Den gamla romerska väg som leder till *Nicopolis ad Istrum*, centralorten i Wulfilas och hans "smågoters" hemtrakt. Under: *forum* i Nicopolis ad Istrum.

3. Felix Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860–1875*. Band I–III. Leipzig 1875–79. Den röda boken är en andraupplaga, Leipzig 1882.

4. *Nicopolis ad Istrum* på Wulfilas tid enligt en rekonsstruktion av platsen som utgrävningsområde. Ur: Andrew Poulter, *Nicopolis ad Istrum: A Roman, Late Roman, and Early Byzantine City – Excavations 1985–1992*. London 1995.

5. Jordanes' *Getica*. 500-talshistorikern Jordanes' gotiska historia i en 1500-talsutgåva (lägg märke till den alternativa namnformen; boken innehåller också Paulus Diaconus verk om longobarderna): *IORNANDES DE REBUS GOTHORVM. PAVLVS DIACONVS FOROIVLIENSIS DE GESTIS LANGOBARDORUM*. Augsburg 1515.

6. Jordanes' *Getica*. Jordanes' gotiska historia i en sen 1500-talsutgåva (lägg märke till den alternativa namnformen; boken innehåller också några andra historiska arbeten, delvis om goterna): *IORNANDES EPISCOPUS RAUENNAS DE GETARVM, SIUE GOTHORVM ORIGINE & REBUS GESTIS*. Leiden 1597.

7. Jordanes' *Getica*, Jordanes' gotiska historia i en tidig fransk 1600-talsöversättning (OBS Jordanes' alternativa namnform): *HISTOIRE GENERALE DES GOTHS, TRADUITE DU LATIN DE JORNANDES, ARCHÈQUE DE RAVENNE*. Paris 1703.

8. Jordanes' *Getica* översatt av Andreas Nordin i en modern svensk utgåva. Stockholm 1997.

9. Joannes Magnus, *Swea och Götha Cronika: Hwarut-hinnan beskrifwes / icke allena the Inrikis Konungars lefwerne och namnkunnige bedrifftter uthi theras eghit Fosterland: Räknandes ifrån Magog Japhetson/ Götha första Regent / in til then Stormächtige (Christeligh och höghlofligh i åminnelse) Konung Göstaff: Uthan och the uthländske Göthers loflighe Regimenter och store Mandom / som the på många ortar uthöfwer wijda Werlden/ och särdeles uthi Hispanien och Italien bedrifvit hafwe ... Tryckt uthi Stockholm / hoos Ignatium Meurer / åhr 1620.*

Den svenska översättningen av Johannes Magnus' *Historia* 1554. Detta är genombrottet för det svenska göticistiska svärmeriet som i olika omgångar starkt präglat den svenska nationella identiteten.

10. Tre handskrifter av Olaus Petri *Svensk krönika*: E 5 från 1558, E 9 och E 18 från sent 1500-tal. Den första tryckta utgåvan kom 1818 och den som är utställd här är från 1860. Reformatorn Olaus Petri var en stark kritiker av den gryende svenska göticistiska chauvinismen i motsats till Johannes och Olaus Magnus. Denna kritik kom till uttryck i hans svenska krönikan, och Gustav Vasa ville därför inte att krönikan skulle tryckas. Den spreds dock i vida kretsar genom en mängd avskrifter.

11. Rykten om goternas krigiska ära under söders sol spreds norrut till andra germanfolk. I medeltida diktning finner vi hjälten Didrik eller Diedrich av Bern. Bern är Verona, och här hade Theoderik vunnit sin första stora seger i Italien. Senare skulle han också komma att ha ett av sina residens här. På den berömda runstenen i Rök från 800-talet kan man läsa om *Tjudrik den järve* som har ansetts vara identisk med Theoderik den store. Rökstenen anses ha den längsta kända runinskriftionen, omkring 760 tecken, men den bit som handlar om Theoderik är ganska kort: *Tjudrik vågsam, / vikingakungen, / en gång rådde / å Reidhafsstranden; / nu*

sitter på gotisk/gångare rustad / hjältars förste / med remfäst sköld. (Friesens översättning.) Här visas en miniatyr av Rökstenen samt Otto von Friesens bok om den: *Rökstenen – Runstenen vid Röks kyrka Lysings härad Östergötland*. Stockholm 1920.

12. Georg Waitz, *Über das Leben und die Lehre des Ulfila*. Hannover 1840.

13. Arkeologiska fynd från Bulgarien som redovisas i artiklar i publikationen *Gotite II & III*, 2006 & 2011.

14. Den berömda guldringen eller halsbandet från Pietroasa behandlas i denna uppsats av Helmer Gustavsson. Ringen upptäcktes 1837 i byn Pietroasa (idag Pietroasele) i Rumänien. Den antas vara från tidigt 400-tal. Runinskriften antas vara gotisk, och den har enligt Gustavsson ungefär denna betydelse: "Goternas egendom, helig och helgad". Artikeln ingår i en utställningskatalog från Medelhavsmuseet i Stockholm: *Guldkatter – Rumänien under 700 år* (utg. Karen Slej, Suzanne Unge Sörling, Dragomir Nicolae Popovici). Stockholm 2004.

15. Henry Bradley, *The Goths. (The Story of the Nations 12.)* London-New York 1891.

16. Wulfila i ett omstörtande tidsskede. Teckning av okänd konstnär från sent 1600-tal. Scener ur kejsarbröderna Valentinianus' och Valens' liv. Valentinianus straffar en hednapräst som har stänkt vigvatten på honom. Valens har hängt upp sin rival Prokopios i två träd. Till höger arbetar biskop Wulfila med sin bibelöversättning. I förgrunden är Wulfilas huvud fastspänd i en skruvpress, en martyrsymbol (även om Wulfila inte var någon martyr i egentlig mening). Originalets storlek 12 x 16,5 cm. Uppsala universitetsbiblioteks bildsamlingar.

17. Bilden av goterna har skiftat under årens lopp. Den här varianten är från seriemagasinet *Asterix*, en skapelse av de franska serietecknarna Renné Goscinny och Albert Uderzo. *Asterix och goterna* utgavs första gången 1963 som *Astérix et les Goths*.

18. Andrzej Kokowski, *Goci – Od Skandzy do Campi Gothorum*. Warszawa 2008.

19. Ulf Erik Hagberg, (utg.), *Studia Gotica. Die eisenzeitlichen Verbindungen zwischen Schweden und Südosteuropa. Vorträge beim Gotensymposium im Statens historiska museum, Stockholm 1970*. Stockholm 1972.

1970 anordnade Ulf Erik Hagberg, senare chef för Historiska museet i Stockholm, en internationell tvärvetenskaplig konferens om goterna med deltagare från olika delar av Europa. Konferensen arrangerades i

samband med den rumänska utställningen *Goldschätze aus den Karpaten, Gyllene forntid* på svenska. Den besöktes av 40 000 personer i Stockholm och Göteborg. En av de mer intresserade besökarna var den svenska kungen.

2. Biskop Wulfila

20. Wulfila översätter bibeln till gotiska. Del av kopparstick av Dionysius Padt-Brugge efter teckning av David Klöcker Ehrenstrahl. Hela bilden publicerades som frontespis till Georg Stiernhielms edition av *Codex Argenteus* 1671. Ikonografen framhäver Wulfilas protestantiska symbolvärde. Wulfilas pose när han sitter och översätter bibeln är en parallell och ett alternativ till Hieronymus, översättaren av den katolska bibeln.

21. Kopia i glasfiberplast av silverpärmarna från 1600-talet till *Codex argenteus*. Frampärmen är utförad efter samma teckning av Klöcker Ehrenstrahl som kopparsticket ovan (20).

22. Augustinus, *De Trinitate Libri XV*. Basel 1489. Augustinus behandlade och bekämpade arianismen i flera av sina verk, inte minst gällde det Wulfilas arianism. Denna bok om treenigheten är naturligtvis ett centralt verk inom detta problemkomplex.

23. Athanasius, *Opera. Argentina* (Strassburg) 1522. Här är den arianska striden från Nicaea uppe i ljuset: *Athanasiu Alexandrinii Disputatio contra Arium* (Athanasius av Alexandria mot Arius).

24. Athanasius, *Opera*. Basel 1556. En senare utgåva av Athanasius *Opera* med samma ämne på tapeten: dispynen mellan Athanasius och Arius om den sanna katolska tron.

25. Cassiodorus, *Historia tripartita ecclesiastica ex Socrate, Sozomeno et Theodoreto*. Augsburg 1472. (signum: Copernicana 36.) *Historia Tripartita* är ett kyrkohistoriskt samlingsverk som bygger på Socrates Scholasticus', Sozomenos' och Theodoretos' krönikor. Alla skriver om Wulfila och hans *Gothis minores*, dock inte alltid positivt, eftersom Wulfilas arianism inte längre var politiskt korrekt.

26. Muralmålning av Nenko Balkanski den yngre och Nikolay Machev i Wulfila House i Sofia.

27. Rossen Milev, *Wulfila, gotite, Evropa*. Sofia 2004.

28. Den samiske prästen Laurentius Rangius från Sorsele utförde en bragd påminnande om Wulfilas. Han översatte Nya testamentet till samiska under tolv år 1701–1713. Hans översättning finns bevarad i denna egenhändiga handskrift (T 4:d) i Uppsala universitetsbibliotek.

29. En biskopsmitra ur Uppsala universitetsbiblioteks konstsamlingar. Dess ursprung är höjt i dunkel, och den har ingenting att göra med Wulfila förutom att den här får symbolisera hans biskopliga värdighet.

30. Wulfilamedaljen. Hederstecken som utdelas av Wulfilastiftelsen i Sofia. Privat ägo.

31. Treenigheten i en handskritsinitial. Handskriften C 155, den så kallade Parisbibeln, en vackert smyckad bibelhandskrift från 1200-talet.

32. William Walters, *Life and Labours of Robert Moffat, D.D., Missionary in South Africa*. Edinburgh 1883.

I Wulfilas fotspår: Moffat, missionär och bibelöversättare. Skotten Robert Moffat blev utsänd som missionär till södra Afrika av The London Missionary Society 1816. Han grundade en missionsstation vid Kuruman i nuvarande Norra Kapprovinsen i Sydafrika. Den förblev basen för hans verksamhet ända tills han efter femtio år återvände till Storbritannien. Förutom allt annat arbete, inte minst skrivande, översatte Moffat hela bibeln till bantuspråket Setswana eller Tswana. Han översatte dessutom Bunyans *Kristens resa* till detta språk som var väsensskilt från hans modersmål.

33. John S. Moffat, *The Lives of Robert & Mary Moffat*. London 1885.

34. Robert Moffat, *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*. London 1842.

35. "Wulfila" betyder *Den lilla vargen*. Man kommer lätt att tänka på Walt Disneys seriefigur *Lilla Stygga Vargen*, en figur med ett farligt namn men en godhjärtad och rättänkande karaktär. Här möter vi *Lilla Stygga Vargen* i *Kalle Anka & C:o* från 1952.

3. Språket och översättningen

36. Gravyr av Jacob Gillberg som också har formgivit scenen. Wulfila sitter i sitt bibliotek med bokrullar, kodexar och byster av romerska kejsare. Han sitter som Hieronymus och översätter bibeln. Gravyren publicerades i Johan Ihres *Glossarium Suiogothicum* 1769.

37. Johan Ihres edition av *Codex Carolinus* med gotisk text ur Romarbrevet 11–15: *Fragmenta versionis Ulphilanae, continentia particulas aliquot epistolae Pauli ad Romanos, haud pridem ex codice rescripto bibliothecae Guelpherytanae eruta, et a Francisco Antonio Knittel, archidiacono, edita, nunc cum aliquot annotationibus typis reditta a Johanne Ihre*. Uppsala 1763.

38. Johann Christian Zahns edition av *Codex argenteus*, stora delar av de fyra evangelierna på gotiska. Den utkom i Leipzig 1805 med titeln *Ulfilas Gothicische Bibelübersetzung*. Zahn var utgivaren, men editionsarbetet hade gjorts av Uppsalaprofessorn Johan Ihre och hans elev Erik Sotberg. Utgåvan bygger på de två disertationerna *Ulphilas Illustratus* (se nr 51).

39. Den första editionen av *Codex argenteus, editio princeps*, utgavs av Franciscus Junius den yngre, "den germana språkvetenskapens fader", i Dordrecht 1665. Titeln är *Quatuor D. N. Jesu Christi Euangeliorum ...*

40. Jacob Serenius, *Dictionarium Anglo-Svetico-Latinum*. Hamburg 1734. Detta arbete har ett språkvetenskapligt förord av Erik Benzelius den yngre. Benzelius presenterar här nya läsningar av Silverbibelns gotiska text. Förordet heter *Præfatio De Nova, quam parat, Ulphilæ Editione ...*

41. Anders Uppströms edition 1854 och 1857 av *Codex argenteus* utkom i Uppsala. Uppström blev professor i "Mesogötiska och därmed besläktade språk" vid Uppsala universitet 1859. Editionen 1854 kompletterades 1857 med en edition av tio blad som saknats i handskriften 1854. Detta hade att göra med en välkänd historia om en biblioteksvaktmästare som möjligen stulit bladen, men i varje fall återlämnade dem på sin dödsbädd.

42. Janus Gruters *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani*, utgavs ursprungligen 1602–03. Här visas en utgåva från 1616. Arbetet är ett enormt epigrafiskt samlingsverk. Två helsidor är fylda med gotisk text i träsnitt. Det är delar av Matteus (inklusive Fader vår) och Markus.

43. Replik av en romersk vaxtavla, en diptyk. Sådana användes som skrivredskap under antiken. Repliken är tillverkad av chefskonservator Per Cullhed.

44. Harmatta, János, "Fragments of Wulfila's Gothic translation of the New Testament from Hács-Béndekpuszta". *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 37:1996/97, pp. 1–24.

1954 upptäcktes en blyrulle med gotisk text i en ostrogotisk grav i Hács-Béndekpuszta i Ungern. Texten som innehöll Fader vår i Matteus och Lukas och Jesu bön i Johannes 17 blev inte uttydd förrän på 1990-talet. Blyrullen härstammar troligen från 400-talet. Harmattas artikel presenterar fyndet och utgör en edition av texten.

45. Japansk "edition" av 1927 års faksimilutgåva av *Codex argenteus*. Boken gavs ut 2001 av Tokihiko Muraishi. Den är ett exempel på det världsomspänrande intresset för det gotiska språket.

46. En japansk bok om gotiska för nybörjare som utgavs 1982 av Terukazu Takahashi. Som nr 45 ovan visar den det vitt spridda intresset för gotiskan.

47. Georg Stiernhielms edition av *Codex argenteus*, den första utgåvan i Sverige av handskriften. Stiernhielm, "den svenska diktkonstens fader", gav ut editionen i Stockholm 1671. Hans namn finns inte med på titelbladet. Titeln är *D. N. Jesu Christi SS. Evangelia Ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo ...*

48. Erik Benzelius d.y. blev Uppsala universitetsbibliotekarie 1702. Senare blev han biskop i Linköping och Göteborg, och före sin död utsågs han till Sveriges ärkebiskop. Benzelius arbetade med sin silverbibledition under hela sitt yrkesverksamma liv. Den utkom dock inte förrän 1750, sju år efter hans död. Den engelske prästmannen Edward Lye som var Benzelius' projektmedarbetare under de senare åren av hans liv lyckades ro utgivningen i land. Editionens titel är *Sacrorum Evangeliorum Versio Gothica Ex Codice Argenteo Emendata atque Suppleta ...*

49. Gabelentz' och Löbes edition, Leipzig 1836–1846. De tyska forskarna Hans Conon von der Gabelentz och Julius Löbe inkluderade alla kända gotiska bibeltextdokument i sin edition, dvs. inte bara *Codex argenteus*, utan också *Codex Carolinus* och de palimpsester som fanns bevarade i Italien. Titeln är *Ulfilas Veteris et Novi Testamenti versionis Gothicæ fragmenta que supersunt ...*

50. Franz Anton Knittel, *Ulphilae versionem Gothicam nonnullorum capitvm epistolae Pavli ad Romanos [...] erit commentatvs est datqve foras Franciscus Antonius Knittel, [...] Braunschweig (Waisenhaus) 1762.*

Knittel's edition är *editio princeps* av *Codex Carolinus* (gotisk text ur Romarbrevet 11–15) Jfr nr 37.

51. Erik Sotbergs läsningar av den gotiska texten i *Codex argenteus* publicerades i två dissertationer 1752 och 1755 under titeln *Ulphilas illustratus*. Johan Ihre var *praeses* vid disputationen, och hans eget exemplar av avhandlingen har hans egenhändiga anteckningar i marginalen och på andra ställen. (R 505.)

52. Carlo Ottavio Castiglione, *Ulphilae partivm ineditarvm in Ambrosianis palimpsestis ab Angelo Maio repertarvm Specimen, coniunctis cvris eiusdem Maii et Caroli Octavii Castillionae editvm*. Milano 1819. Den första utgåvan av de gotiska handskrifterna i Milano: bl.a. större delen av vad som finns kvar av Paulus' brev på gotiska.

53. Jan De Vries, *Wulfilae Codices Ambrosiani Rescripti, Epistularum Evangelicarum Textum Gothicum Exhibentes, Phototypice editi et prooemio instructi a Jano de Vries, Bibliothecae Ambrosianae Codices quam simillime expressi*. 1–3. Turin 1936. Faksimilutgåva av handskrifterna i nr 52.

54. Faksimil av *Codex argenteus*-bladet i Speyer. *Das Speyer-Fragment des Codex Argenteus Bibel des Ulfilas. Herausgegeben vom Domkapitel Speyer bearbeitet von Domdekan Bruno Thiebes*. Speyer 1978.

55. Förstoring av blad 9^r ur *Codex argenteus*.

56. En särskild fotoateljé inrättades i Carolina Redivivas källare för det fotografiska arbetet med 1927 års faksimiledition av *Codex argenteus*. En specialtillverkad kamera för ändamålet köptes från A.W. Penrose & Co. i London. Röntgenfotograferingen gjordes vid Akademiska Sjukhuset i Uppsala. Den kamera som visas här får symbolisera Penrosekameran som såldes 1953.

57. 1927 års faksimilutgåva av *Codex argenteus*. De förberedande fotografiska undersökningarna leddes av nobelpristagaren The Svedberg och Fil. lic. Ivar Nordlund. Amanuens Hugo Andersson var projektets fotograf. Professor Otto von Friesen och Anders Gräpe, senare överbibliotekarie, var männen bakom det paleografiska och historiska arbetet med editionen. De glasplåtar som användes för utgåvan finns fortfarande bevarade i universitetsbibliotekets bildsamlingar. Editionen bär titeln *Codex Argenteus Upsaliensis jussu Senatoris Universitatis phototypice editus typis expressit officina Alqvist & Wiksell. Upsaliæ. Imagines phototypicas redditit Societas Malmö Ljustrycksanstalt. Malmogiae [1927]*.

58. Nobelpristagaren 1926, professor i fysikalisk kemi, Theodor Svedberg. Porträtfoto av Gunnar Sundgren. Uppsala universitetsbiblioteks bildsamlingar.

59. Stock till träsnitt av fol. 62^r i *Codex argenteus* skuret av professor Lars Roberg 1706 på initiativ av Erik Benzelius d.y. Tillhör Linköpings stiftsbibliotek.

Catalogue

1. People and Land

- 1.** “Original-Karte von Donau-Bulgarien und dem Balkan nach seinen eigenen Reise-Aufnahmen in den Jahren 1870–74 ausgeführt von F. Kanitz.” *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860–1875.* Band I–III … von F[elix] Kanitz. Leipzig 1875–79.
- 2.** The ancient Roman road leading to *Nicopolis ad Istrum*, the chief town in the home district of Wulfila’s *Gothi minores*. Below: the *forum* of Nicopolis ad Istrum.
- 3.** Felix Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860–1875.* Band I–III. Leipzig 1875–79. The red book is the second edition, Leipzig 1882.
- 4.** *Nicopolis ad Istrum* in Wulfila’s days according to a reconstruction drawing of the place as archaeological site. From: Andrew Poulter, *Nicopolis ad Istrum: A Roman, Late Roman, and Early Byzantine City – Excavations 1985–1992*. London 1995.
- 5.** Jordanes’ *Getica*, the 6th century historiographer Jordanes’ history of the Goths, in an early 16th century edition (notice the alternative form of his name; the book also contains Paulus Diaconus’ work about the Lombards): **IORNANDES DE REBUS GOTHORVM
PAVLVS DIACONVS FOROIVLIENSIS DE GESTIS
LANGOBARDORVM.** Augsburg 1515.
- 6.** Jordanes’ *Getica*, Jordanes’ history of the Goths, in a late 16th century edition (notice the alternative form of his name; the book includes some other historical works, partly about the Goths): **IORNANDES EPISCOPUS RAUENNAS DE GETARVM, SIUE GOTHORVM ORIGINE & REBUS GESTIS.** Leiden 1597.
- 7.** Jordanes’ *Getica*, Jordanes’ history of the Goths, in an early 17th century translation into French (notice the alternative form of his name): **HISTOIRE GEN-ERALE DES GOTHS, TRADUITE DU LATIN DE JORNANDES, ARCHEVÈQUE DE RAVENNE.** Paris 1703.
- 8.** Jordanes’ *Getica* translated by Andreas Nordin in a modern Swedish edition. Stockholm 1997.
- 9.** Joannis magni archiep. upsal. Swea och Götha Cronika: Hwaruthinnan beskrifwes / icke allena the Inrikis Konungars lefwerne och namkunnige bedriffter uthi theras eghit Fosterland: Räknandes ifrån Magog Japhetson / Götha första Regent / in til then Stormächtige (Christeligh och höghlofligh i åminnelse) Konung Göstaff: Uthan och the utländske Göthers loflighe Regimente och store Mandom / som the på många ortar uthöfwer wijda Werlden / och särdeles uthi Hispanien och Italien bedrifwit hafwe ... Tryckt uthi Stockholm/ hoos Ignatium Meurer / åhr 1620. (‘The Uppsala Archbishop Johannes Magnus’ Chronicle on the Swedes and Goths, where not only the lives and deeds of the Domestic Kings in their own Fatherland are described: counted from Magog son of Jafet/ the first Regent of the Goths / unto the Great Mighty ... King Gustav ...’). A Swedish translation of Johannes Magnus’ *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* 1554, the breakthrough of the Swedish chauvinistic Gothicism.
- 10.** Three manuscripts of Olaus Petri’s *Svensk krönikা* (‘Swedish Chronicle’): E 5 from 1558, E 9 and E 18 from the late 16th century. The first printed edition was published in 1818, and the one here on display is from 1860. The Swedish reformatory pioneer Olaus Petri was a serious critic of the growing Swedish chauvinist enthusiasm for the Gothic past, in opposition to the view of Johannes and Olaus Magnus, for example. He introduced his anti-chauvinist ideas in his *Chronicle*. The Swedish King Gustav Vasa did not want the *Chronicle* to be published, but still it was widely spread through several manuscript copies.

11. Rumours about Gothic martial glory in the Hot South were spread northwards to other Germanic peoples. In medieval poems we find the hero Didrik or Diedrich of Bern. Bern is Verona, and here Theoderic had won his first great victory in Italy. Later on he would also have one of his residences in this place. On the famous 9th century runic stone in Rök in Sweden we can read about *Tjodrik den järve*, ‘Tjodrik the Brave’ who is supposed to be Theoderic the Great. The rune stone in Rök is said to have the longest runic inscription ever known, about 760 signs, but the passage about Theoderic is quite short: “*Tjodrik the bold, king of sea-warriors, ruled over Reid-sea shores. Now sits he armed on his Gothic horse, shield strapped, prince of Mæringi*.” Here a miniature of the runic stone together with Otto von Friesen’s book *Rökstenen – Runstenen vid Röks kyrka Lysings härad Östergötland*. Stockholm 1920.

12. Georg Waitz, *Über das Leben und die Lehre des Ulfila*. Hannover 1840.

13. Archaeological findings from Bulgaria published in articles in the Bulgarian publication *Gotite II & III*, 2006 & 2011.

14. The famous gold ring or necklace from Pietroasa is discussed in this article by Helmer Gustavsson. The gold ring found in 1837 in the village Pietroasa (today's Pietroasele) in Romania is believed to be from the early 5th century. The runic inscription is supposed to be Gothic, and the meaning according to Gustavsson is something like ‘property of the Goths, holy and sacred’. The article is edited in the exhibition catalogue from Medelhavsmuseet in Stockholm: *Guldkatter – Rumänien under 700 år* (ed. Karen Slej, Suzanne Unge Sörling, Dragomir Nicolae Popovici). Stockholm 2004.

15. Henry Bradley, *The Goths*. (The Story of the Nations 12.) London-New York 1891.

16. Wulfila in a turbulent era. Late 17th century drawing by unknown artist. Scenes from the life of the imperial brothers Valentinianus and Valens. Valentinianus is punishing a heathen priest who has sprinkled him with holy water. Valens has hung his rival Procopius up in two trees. To the right Bishop Wulfila working with his bible translation. In the foreground Wulfila’s head in the screw press, a martyr symbol (though Wulfila was not a martyr in the proper sense of the word). Original size 12 x 16,5 cm. The Art Collections of Uppsala University Library.

17. The image of the Gothic people has varied over the years. This approach is from the popular comic

magazine *Asterix*. The men behind it were the French cartoonists René Goscinny and Albert Uderzo. *Asterix and the Goths* was first published in 1963 as *Astérix et les Goths*.

18. Andrzej Kokowski, *Goci – Od Skandzy do Campi Gothorum*. Warszawa 2008.

19. Ulf Erik Hagberg, (utg.), *Studia Gotica. Die eisenzeitlichen Verbindungen zwischen Schweden und Südost-europa. Vorträge beim Gotensymposium im Statens historiska museum, Stockholm 1970*. Stockholm 1972.

In 1970 Dr. Ulf Erik Hagberg, later Director of the Swedish National Historical Museum, organized an international multidisciplinary conference on the Goths with participants from different parts of Europe. The conference was arranged in connection with a Romanian exhibition called *Goldschätze aus den Karpaten*, in Swedish *Gyllene forntid*. The exhibition was seen by 40 000 people in Stockholm and Gothenburg and the Swedish King was one of its most interested visitors.

2. Wulfila the Bishop

20. Wulfila translating the bible into Gothic. Part of a copperplate by Dionysius Padt-Brugge, designed by David Klöcker Ehrenstrahl. The entire picture was published as a frontispiece to Georg Stiernhielm’s edition of the *Codex Argenteus* in 1671. The iconography is stressing the Protestant symbolic value of Wulfila. Wulfila’s pose when sitting and translating the bible is a parallel and an alternative to St. Jerome, translator of the Catholic bible.

21. A plastic casting of the 17th century silver covers of the *Codex Argenteus*. The front cover is made after the same drawing by Klöcker Ehrenstrahl as the engraving above (21).

22. Augustinus, *De Trinitate Libri XV*. Basel 1489. Augustinus discussed, attacked and fought Arianism in several works, not least the ‘Wulfilan Arianism’. This book on the Holy Trinity is of course a central work on the matters within this field.

23. Athanasius, *Opera*. Argentina (Strassburg) 1522. Here the Arian question from Nicaea is brought to the fore: *Athanasi Alexandrinii Disputatio contra Arrium* (Athanasius of Alexandria versus Arius).

- 24.** Athanasius, *Opera*. Basel 1556. A later edition of Athanasius's Opera with the same subject on the carpet: the disputation between Athanasius and Arius about the Catholic faith.
- 25.** Cassiodorus, *Historia tripartita ecclesiastica ex Socrate, Sozomeno et Theodoreto*. Augsburg 1472. (signum: Copernicana 36.) Historia Tripartita is a church historical compilation work based on chronicles by Socrates Scholasticus, Sozomen and Theodoret. All three of them write about Wulfila and his *Gothi minores*, however not always with a fully positive perspective, since Wulfila's Arianism was no longer politically correct.
- 26.** Mural painting by Nenko Balkanski J:r and Nikolay Machev in Wulfila House in Sofia.
- 27.** Rossen Milev, *Wulfila, gotite, Evropa*. Sofia 2004.
- 28.** A Wulfila-like deed was made by the Lappish priest Laurentius Rangius from Sorsele. He translated the New Testament into Sami (Lappish) in twelve years 1701–1713. His translation is preserved in this authentic manuscript (T 4:d) in Uppsala University Library.
- 29.** Mitre belonging to the Art Collections of Uppsala University Library. Its origin is unclear and has no relation to Wulfila, except for symbolizing his Episcopal dignity.
- 30.** The Wulfila Medal. Mark of distinction conferred by the Wulfila Foundation in Sofia. Private property.
- 31.** The Holy Trinity in a manuscript initial. The manuscript is.. C 155, the so called 'Paris Bible', a beautiful bible manuscript from the 13th century.
- 32.** William Walters, *Life and Labours of Robert Moffat, D.D., Missionary in South Africa*. Edinburgh 1883.
- In Wulfila's footsteps – Moffat, missionary and bible translator. The Scotchman Robert Moffat was sent as a missionary to the south of Africa by The London Missionary Society in 1816. He established a missionary station at Kuruman in today's Cape Province. It remained the base for his activity until he returned to Great Britain fifty years later. Apart from all his other duties, not least the writing, Moffat translated the entire bible to the Bantu language Setswana or Tswana. He also translated Bunyan's *The Pilgrim's Progress* to this language, essentially different from his own.
- 33.** John S. Moffat, *The Lives of Robert & Mary Moffat*. London 1885.
- 34.** Robert Moffat, *Missionary Labours and Scenes in Southern Africa*. London 1842.
- 35.** Wulfila's name means 'the little wolf', and it is very easy to form associations with Walt Disney's comic-strip character *Little Wolf* or *Li'l Bad Wolf*, a character with a dangerous name but a peaceful and nice personality. Here we meet *Li'l Bad Wolf* in a Swedish comic from 1952, *Kalle Anka & C:o*.

3. Language and Translation

- 36.** Engraving by Jacob Gillberg who also designed the scene. Wulfila sitting in his library with scrolls, codices and busts of Roman emperors. His position reminds of St. Jerome translating the bible. The engraving was published in Johan Ihre's *Glossarium Sui-gothicum* in 1769.
- 37.** Johan Ihre's edition of the *Codex Carolinus* with Gothic text from Romans 11–15: *Fragmenta versionis Ulphilanae, continentia particulæ aliquot epistolæ Pauli ad Romanos, haud pridem ex codice rescripto bibliothecæ Guelferbytanae eruta, et a Francisco Antonio Knittel, archidiacono, edita, nunc cum aliquot annotationibus typis redita a Johanne Ihre*. Uppsala 1763.
- 38.** Johann Christian Zahn's edition of the *Codex argenteus*, major parts of the four gospels in Gothic. It was published in Leipzig in 1805 under the title *Ulfilas Gothische Bibelübersetzung*. Zahn was the publisher, but the edition work was made by the Uppsala professor Johan Ihre and his student Erik Sotberg. It was based on the two dissertations *Ulphilas Illustratus* (se no. 51).
- 39.** The first edition of the *Codex Argenteus, editio princeps*, was made and published by Franciscus Junius the Younger, 'Father of Germanic Philology', in Dordrecht in 1665. The title is *Quatuor D. N. Jesu Christi Euangeliorum ...*
- 40.** Jacob Serenius, *Dictionarium Anglo-Svetico-Latinum*. Hamburg 1734. This work has a philological preface by Erik Benzelius the Younger with new readings of the *Codex Argenteus: Praefatio De Nova, quam parat, Ulphilæ Editione ...*

41. Anders Uppström's edition of 1854 and 1857 of the *Codex Argenteus* was printed in Uppsala. Uppström became 'Professor of Moesogothic and related languages' at Uppsala University in 1859. His edition of 1854 was completed in 1857 with an edition of ten leaves of the Codex that had been missing in 1854. This had to do with a well known story about a library janitor who may have stolen the leaves, but anyway returned them on his deathbed.

42. Janus Gruter's *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani*, originally published in 1602–03, here in an edition from 1616. The work is a huge epigraphic omnibus book. Here we can find two full folio columns of Gothic text in woodcut. They contain parts of the gospels according to Matthew (including the Lord's Prayer) and Mark.

43. Replica of an ancient Roman wax tablet, a dip-tich, used as a writing tool. The replica is made by Chief Conservator Per Cullhed.

44. Harmatta, János, Fragments of Wulfila's Gothic translation of the New Testament from Hács-Béndekpuszta. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 37:1996/97, pp. 1–24.

In 1954, a lead roll with Gothic text was discovered in an Ostrogothic grave in Hács-Béndekpuszta in Hungary. The text, of the Lord's Prayer from Matthew and Luke and Jesus' prayer in John 17, was not deciphered until the 1990s and probably dates to the 5th century. Harmatta's article is a presentation of the finding and an edition of the text.

45. A Japanese 'edition' of the facsimile edition of the *Codex Argenteus* of 1927. This book was published in 2001 by Tokihiko Muraishi. It illustrates the world-wide interest in the Gothic language.

46. Gothic for beginners in Japanese from 1982 by Terukazu Takahashi. Like nr. 45 an illustration of the world-wide interest in Gothic.

47. Georg Stiernhielm's edition of the *Codex Argenteus*, the first 'Swedish' edition of the Codex. Stiernhielm (the 'Father of Swedish Poetry') published this work in Stockholm in 1671 without his own name on the title page. The title is: *D. N. Jesu Christi SS. Evangelia Ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo ...*

48. Erik Benzelius the Younger became Librarian of Uppsala University in 1702. Later he became Bishop of Linköping and of Gothenburg, and before his death he was appointed Archbishop of Sweden. Benzelius worked with his edition of the *Codex Argenteus* dur-

ing his active life. The edition was in fact published, but not until 1750 when Benzelius had been dead for seven years. The English Priest Edward Lye, Benzelius' project partner during his last years, managed to arrange the publishing. The title of the edition: *Sacrorum Evangeliorum Versio Gothica Ex Codice Argenteo Emendata atque Suppleta ...*

49. Gabelentz' and Löbe's edition, Leipzig 1836–1846. The German scholars Hans Conon von der Gabelentz and Julius Löbe included all remnants of Wulfila's bible translation in their edition. This meant not only the *Codex Argenteus*, but also the *Codex Carolinus* and the palimpsests preserved in Italy. The title reads *Ulfilas Veteris et Novi Testamenti versionis Gothicæ fragmenta quæ supersunt ...*

50. Franz Anton Knittel, *Ulphilae versionem Gothicam nonnullorum capitvm epistolae Pavli ad Romanos [...] erit commentatvs est datqve foras Franciscus Antonius Knittel, [...]. Braunschweig (Waisenhaus) 1762.*

Knittel's edition is the *editio princeps* of the *Codex Carolinus* (with Gothic text from Romans 11–15). Cf. no. 37.

51. Erik Sotberg's readings of the Gothic text in *Codex Argenteus* were published in the two dissertations 1752 and 1755 called *Ulphilas illustratus*. Johan Ihre was the *praeses* at the disputation, and this copy of the thesis includes Ihre's handwritten notes. (R 505).

52. Carlo Ottavio Castiglione, *Vlphilae partivm ineditarvm in Ambrosianis palimpsestis ab Angelo Maio repertarvm Specimen, conivnctis cvris eivsdem Maii et Caroli Octavii Castillionae editvm*. Milano 1819. The first edition of the Gothic manuscripts in Italy: i.a. the main part of what is left of Paul's letters in Gothic.

53. Jan De Vries, *Wulfilae Codices Ambrosiani Rescripti, Epistularum Evangelicarum Textum Goticum Exhibentes, Phototypice editi et prooemio instructi a Jano de Vries, Bibliotheca Ambrosiana Codices quam simillime expressi*. 1–3. Turin 1936.

54. Facsimile of the Speyer Leaf. *Das Speyer-Fragment des Codex Argenteus Bibel des Ulfilas. Herausgegeben vom Domkapitel Speyer bearbeitet von Domdekan Bruno Thiebes*. Speyer 1978. Facsimile edition of the manuscripts in no. 52.

55. Enlargement of folio 9^r of the *Codex argenteus*.

56. For the photography work of the 1927 edition, a special workshop was established in the basement of Carolina Rediviva. A specially constructed camera for

the purpose was bought from A.W. Penrose & Co. in London. The X-ray work was done at the radiotherapy department of Uppsala University Hospital. The camera on display is *not* the Penrose camera – it was sold in 1953. It is just a symbol for it.

57. The 1927 facsimile edition of the *Codex Argenteus*. The preparing photographic investigations as well as the photo job was led by the Nobel Prize winner The[odor] Svedberg and Dr. Ivar Nordlund. The research assistant Hugo Andersson was the photographer during the project. Professor Otto von Friesen and the later Chief Librarian Anders Grape were the men behind the paleographic and historical research for the edition. The glass negatives made for the edition are still preserved by the University Library. The title of the edition: *Codex Argenteus Upsaliensis jussu Senatus Universitatis phototypice editus typis expressis officina Alqvist & Wiksell. Upsaliae. Imagines phototypicas reddidit Sotietas Malmö Ljustrycksanstalt. Malmogiae [1927]*.

58. The Noble Prize 1926 was awarded the professor of physical chemistry The[odor] Svedberg. Portrait photo by Gunnar Sundgren. The photo collections of Uppsala University Library.

59. Woodcut block representing a page from the *Codex Argenteus* made by Professor Lars Roberg in 1706 on Benzelius' initiative (fol. 62^r). Belonging to Linköping Diocesan Library.

DE FÖREGÅENDE FEMTON KATALOGERNA I SERIEN

- 35 *Naturvetenskapliga landvinnningar – 6 tryck från 6 sekler.* (Not in English.) 16 s. Förf. Ulf Göranson. 1997–1998.
- 36 *1648. Drottning Kristina & Hugo Grotius – en fredlig förbindelse.* (Summary in English.) 22 s. Förf. Ulf Göranson. 28 april 1998 – 23 april 1999.
- 37 *70xRobinson. 70 upplagor Robinson Crusoe från utgivningsåret 1719 till 1995 i en monter.* (Original titles.) 4 s. Förf. Harriet Wallman & Xtina Wootz. 1998.
- 38 *Sverige och den islamiska världen – ett kulturarv.* (Not in English.). 8 s. Förf. Margareta Lindgren & Hans Nordesjö. 19 maj 1999 – 20 april 2001.
- 39 *Den heliga boken.* (Not in English.). 8 s. Förf. Lars Munkhammar. 2000.
- 40 *Kalendern – ett Mikrokosmos.* (Not in English.). 22 s. Förf. Harriet Wallman & Xtina Wootz. 2000.
- 41 *Från planta till platta – från bläck till länk. • From papyrus & ink to link.* (With an English summary.) 40 s. Förf. Per Cullhed & Lars Munkhammar. 4 maj 2001 – 30 april 2003.
- 42 *En bokskörd från vingården – Heliga Birgitta, hennes kloster och dess bibliotek. • A Book-Harvest from the Vineyard – St Birgitta, her Abbey and its Library.* (Complete in English.) 40 s. Förf. Håkan Hallberg. 9 maj 2003 – 8 april 2004.
- 43 *Långt ifrån hamnar och land ... – Harry Martinson 100 år. • Far from harbours and shores ... – Harry Martinson 100 years.* (With an English summary.) 32 s. Förf. Caroline Chevallier. 6 maj 2004 – 4 maj 2005.
- 44 *Till Österland vill jag fara – Professuren i semitiska språk vid Uppsala universitet 400 år. • The Call of the Orient – The Professorship of Semitic Languages at Uppsala University 400 years.* (Complete in English.) 70 s. Red. Hans Nordesjö. 3 juni 2005 – 30 april 2006.
- 45 *Tag och skriv – pennans historia. • Take up and write – a history of the pen.* (With an English summary.) 64 s. Förf. Per Cullhed. 1 juni 2006 – 8 maj 2007.
- 46 *Från stubbotan rot till anseligt träd. • From a stubborn root to a notable tree.* (Complete in English.) 48 s. Förf. Caroline Chevallier. 22 maj 2007 – 6 juni 2008.
- 47 *Deras ögonstenar – samlares samlingar i Uppsala universitetsbibliotek. • The Apples of Their Eyes – collectors' collections in Uppsala University Library.* (Complete in English.) 151 s. Red. Xtina Wootz. 27 maj 2008 – 8 maj 2009.
- 48 *Fyr och flamma! – Från vacklande välide till ny nation 1809. • Fire and flame! – From tottering power to a new nation 1809.* (Complete in English.) 48 s. Red. Xtina Wootz. 28 maj 2009 – 7 maj 2010.
- 49 *Tryckt i Uppsala under 500 år. • Printed in Uppsala – a 500 Year History.* (Complete in English.) 108 s. Red. Xtina Wootz. 27 maj 2010 – 8 maj 2011.

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEKS UTSTÄLLNINGSKATALOG 50

UPPSALA
UNIVERSITET